

L'esquirolet de Vallibona

PORTAVEU DE L'ASSOCIACIÓ CULTURAL "AMICS DE VALLIBONA"

ROGATIVA 2012 VALLIBONA - PENA-ROJA

Edita:

Associació Cultural "Amics de Vallibona"

Director:

J. Emili Fonollosa Antolí

Junta Directiva de l'Associació:**President:**

Salvador Oliver Foix

Vicepresident:

J. Emili Fonollosa Antolí

Secretari:

Francisco Jiménez Llaveró

Tresorer:

Vicente Pla Prades

Vocals:

Francisco Vives Pitarch
 Juan Serret Meseguer
 Francisco Roca Boquera
 Juana Meseguer Meseguer
 José Vte. Serret Meseguer
 Angel Castejón Gómez
 Manuel Pla Carles
 Susana Ribes Lluch
 Juan Ramón Segura Mestre

Fotografies:

Portada: J.Emili Fonollosa

Contraportada: J. Manuel Serret

Fotos Interiors: J. Emili Fonollosa, Col·lectiu
 Avinsilona, Carlos Pablo

Disseny capçalera: Joan Callergues

Maquetació: José Carlos Adell Amela

Imprimeix:

A.G. Castell Impresores, S.L. – Vinaròs.

Dipòsit Legal: CS-258-2008

S'autoritza la reproducció, sense fins comercials, dels continguts d'aquesta revista amb l'obligació d'anunciar el seu origen.

Esta revista està disponible a tot color en format PDF a www.vallibona.net.

Revista gratuïta.

La revista no es fa responsable de les opinions de les col·laboracions.

e-mail: webmaster@vallibona.net

Amb el suport de:

SUMARI

ACTIVITATS D'AMICS DE VALLIBONA	3
ROGATIVA VALLIBONA-PENA-ROJA	5
ORGUE	8
REPORTATGES	11
LA ROGATIVA EN COLORS	14
LES FESTES EN COLORS	15
COL·LABORACIONS	20
HA ESTAT ACTUALITAT	16
HEM LLEGIT A	24

Actuació de la banda de jazz

Col·laboració amb la rogativa

Repartiment de la revista n° 4

AMICS DE VALLIBONA

ACTIVITATS DE L'ASSOCIACIÓ

FESTES

La nostra associació va tenir una activa participació en les festes 2011 que amb tant d'encert organitzà una Comissió de Festes molt jove i entusiasta.

El lliurament del guardó d'Esquiroler de l'Any a Teòfil Pitarch va ser el primer dels actes preparats per "Amics de Vallibona" que també es va fer càrrec de la cloenda de les festes amb l'actuació de la Big Band d'Alcanar. Durant el mateix dia en què el bon amic Teòfil rebia el merescut premi, es va fer el repartiment del número 4 de la revista anual gratuïta que la nostra associació edita per a veïns i visitants i

on en 28 pàgines, sense publicitats, es recollia una gran quantitat i varietat de continguts, com també fem en aquest número 5.

Durant la missa del beat Maties Cardona, que sempre es fa en el decurs de les festes, vam tornar a repartir l'Himne al beat, sent la tercera publicació de la col·lecció "Gojos, Himnes i Cançons de Vallibona". Dies després, vam portar a cap els tradicionals concursos de fanalets de melons de moro i balcons engalanats. Durant el matí, es van repartir els melons, els cordells i les espelmes i els xiquets, amb ajuda dels pares, s'afanyaren després a crear uns fanalets molt artístics. En la processó dels rosari, els xiquets van lluir els fanalets amb molt d'orgull. Com ja es va fer l'any anterior, no es va voler escollir un guanyador concret, sinó que tots van ser considerats guanyadors, així que es repartiren bosses de llepolies per a tots els participants.

A més, es va escollir el millor balcó adornat dels carrers per on passà la processó, Ramoncita i la seua mare Virginia Fonollosa van ser les guanyadores i a elles els correspongué el pergamí.

BANDA DE JAZZ

Tanmateix, la gran novetat de les festes 2011 pel que fa a la nostra associació va ser la magnífica actuació de la banda de jazz de l'Escola Municipal de Música d'Alcanar. Vora 250 persones, algunes vingudes des d'altres poblacions, van gaudir d'una actuació de quasi una hora que per a molts es va quedar curta de tant que els agradà. El director de la banda, el benicarlando Leo Tejedor, va dirigir molt bé la vintena de músics que s'aplegaren a l'escenari. En acabar, "Amics de Vallibona" obsequià amb un sopar als músics i tots els seus acompanyants, al pavelló poliesportiu, cedit per l'ajuntament.

No hem d'oblidar que la pàgina web d'"Amics de Vallibona" www.vallibona.net va estar també molt activa durant les festes, encara que durant la resta de l'any també es van ampliant continguts. Amb la col·laboració tècnica de l'Ajuntament, cada dia s'anaven afegint imatges i vídeos de les festes, fins completar un total de 127 fotos i una vintena de vídeos.

ESQUIROLER DE L'ANY

El professor, ara ja jubilat, de la Universitat de València Teòfil Pitarch Vives, gran aficionat a la història i costums de les nostres terres, va rebre la distinció Esquiroler de l'any 2010, atorgat per l'Associació "Amics de Vallibona".

La gran tasca que ha fet per promoure la restauració de l'ermita del patró vallibonenc, S.Domingo, ha estat clau perquè els associats votaren de forma majoritària la seua opció per a la distinció. L'Esquiroler, guardó representat mitjançant un pergamí, el va rebre després de la missa major a l'església parroquial, de mans del president de l'associació Salvador Oliver. Pitarch en el seu parlament va voler tenir un especial record per a dues dones: sa mare i la seua muller. A més, va lliurar a Oliver i a Ramon Guimerà

L'associació també col·laborà amb la rogativa

i Joan Serret, anteriors presidents d'aquesta associació que ell mateix va impulsar en els seus començaments, totes les actes i documents fundacionals, enquadernats.

ORGUE

Tot i considerar que tot això que hem fet per a nosaltres ens omple de satisfacció, ens sentim sobretot orgullosos d'haver promogut la restauració de l'orgue de l'església parroquial. Les nostres gestions inicials van ser recollides pels organismes que podrien aportar-ne l'ajuda corresponent i l'orgue recupera el seu original esplendor, de la mà del gran organista Rossend Aymí i amb l'ajuda de la Diputació Provincial i la Fundació Blascó d'Alagó.

I EN AQUESTES FESTES 2012....

Tot i els escassos recursos econòmics de què disposem, en aquest any la nostra associació tampoc no ha deixat d'estar activa. Continuem mantenint la pàgina web, www.vallibona.es, no esborrem cap contingut per tal que siga com una gran base de dades sobre el poble, antigues i actuals. També i gràcies a la subvenció de la Diputació, podem seguir editant la revista anual, que compleix 5 anys i que esperem us agrade. A més, hem aconseguit portar els nanos i gegants de Vinaròs, per primera vegada, a la nostra població el dissabte 18 i comptant amb la col·laboració de l'Ajuntament. També en aquestes festes fem els concurs de balcons engalanats i fanalets de meló de moro. A més, apart de la novetat principal dels nanos i gegants, enguany tenim també una exposició, una conferència i l'estrena absoluta del documental que acaba de produir Canal 56-Televisió Comarcal sobre la rogativa 2012 de Vallibona a Pena Roja.

J.Emili Fonollosa

RELACIÓ D'ACTES D'AMICS DE VALLIBONA AGOST 2012

Domingo, dia 5 de agosto.

A las 11'30 horas.- En el local de las antiguas escuelas (Travesía Horno), presentación de la revista número 5 de "L'Esquirollet de Vallibona".

A las 12'00 horas.- En el local de las antiguas escuelas (Travesía Horno), MOSTRA PALEONTOLÒGICA DE FÒSSILS, "MIRANT AL PASSAT" a cargo de Manuel D. García Sanz. Breve comentario y coloquio sobre la exposición.

Domingo, dia 12 de agosto

A las 18 horas.- En el local de las antiguas escuelas (Travesía Horno) Conferencia sobre "**INTRODUCCIÓ AL REGISTRE FÒSSIL DEL MAESTRAT**" a cargo de Manuel D.García Sanz.

Martes, 14 de agosto

A partir de las 10 horas en el Polideportivo reparto de sandías y material para confeccionar "els fanalets de meló de moro" y que participarán en la procesión de la tarde.

Concurso de fachadas engalanadas por las calles por donde transcurre la procesión. Al finalizar la misma se otorgará el correspondiente premio.

Jueves, 16 de agosto

A las 19,30 en el pabellón polideportivo, estreno del documental producido por Canal 56-Televisió Comarcal sobre la rogativa Vallibona-Pena Roja de Tastavins 2012.

Sábado, 18 de agosto

A partir de las 11 horas en la plaça Sant Antoni plantada de "**Els Nanos i Gegants de Vinaròs**". Se realizará un pasacalle a cargo de los mismos y de la "Colla de Dolçainers i Tabals del Nanos i Gegants de Vinaròs" (hora sin determinar y por las calles de fácil tránsito para los mismos).

ROGATIVA VALLIBONA - PENA-ROJA 2012

UN MILLAR DE PEREGRINOS VENIDOS DESDE VALLIBONA ABARROTARON LA POBLACIÓN TUROLENSE DE PENA-ROJA

Els Ports se llenó de senderistas

Pena-Roja de Tastavins, población de medio millar de habitantes de la comarca aragonesa del Matarranya, acogió el sábado 19 de mayo de 2012 con los brazos abiertos a un largo millar de peregrinos, de muy diversa procedencia, en la rogativa que septenualmente se celebra desde Vallibona en la comarca de Els Ports para recordar cuando en el siglo XIV siete chicos vallibonenses encontraron novia en el municipio turolense, evitando que el municipio castellonense acabara desdoblándose.

Las previsiones de participaron desbordaron las cifras más optimistas ya que hubo 850 inscritos a la peregrinación, que atraviesa bellos parajes a lo largo de casi 30 kilómetros, a los que se añadieron varios centenares hasta superar el millar de participantes. A pesar del día gris, con cielo encapotado, que también deparó al final niebla, sol y lluvia, no se la quisieron perder numerosos excursionistas y senderistas venidos desde la más variadas poblaciones, no solamente de Els Ports y comarcas vecinas sino también de otras provincias, como Valencia, Alicante, Tarragona, Barcelona, Teruel.... Se contabilizaron más de diez autobuses llegados a Vallibona en corto intervalo de tiempo.

Si en el año 1.998, fueron unas 350 personas las que hicieron los veintinueve kilómetros a pie, siete años después esta cifra se dobló y ahora ya ha rebasado el millar. Esta vez, el más joven que hizo toda la peregrinación a pie fue Didac Ortega Pitarch, de 5 años, vecino de Valencia. Hay que mencionar también a Agueda Guimerá Santapau, con 2 años aún sin cumplir; también cumplió con la rogativa, ayudada por sus padres.

Mossén Joaquín Barberán, rector en Vallibona desde 1957 al 1964, regresó a esta rogativa para guiarla espiritualmente, junto con Mosén Paco Vives, después de haber sido el conductor de la última rogativa que se hizo a pie no solamente la ida sino también la vuelta y que marcó un antes y un después.

Los ayuntamientos, el clero y las asociaciones culturales de ambas poblaciones se volcaron para hacer de este día una jornada histórica y especialmente emotiva para los vecinos y descendientes de Pena-Roja y Vallibona. Se contó con ayuda de Guardia Civil, Cruz Roja, caballos y vehículos todo terreno, que asistieron a los pocos que no aguantaron la marcha. A Pena-Roja llegaron también centenares de personas en turismos y autobuses. Los ayuntamientos y el clero de ambas poblaciones multiplicaron esfuerzos para poder atender adecuadamente a esta multitudinaria rogativa, que culminó con el regreso a Vallibona, aunque por ruta distinta, pasando por Herbers.

El día de la peregrinación, en el Mas de Prades, se repartió un millar de bocadillos como desayuno para los peregrinos mientras que una gran fideuà popular se sirvió en Coratxar, antes de emprender el tramo final. Extraordinaria fue la acogida de los penarrojenses. En el "Pont Xafat" como manda la tradición, el vallibonense Angel Castejón, como el más veterano peregrino descendiente o vinculado a Vallibona, entregó el Santo Cristo a las mujeres de Pena-roja y éstas el guión de la Mare de Deu de la Font, tras tres reverencias. Después los alcaldes respectivos Francisco Esteve y Juan José Palomo, ataviados a la antigua usanza, se intercambiaron las varas de mando. Tan momentos emotivos, con lágrimas en algunos, se completaron con los parlamentos de ambos municipios y de dos jóvenes, uno por cada pueblo, junto con la intervención de un grupo de gaiteros, integrado por jóvenes de uno y otro pueblo.

Después, en la iglesia parroquial, se hizo el solemne saludo entre autoridades de uno y otro municipio y se inició la peregrinación hasta el santuario de la Mare de Déu de la Font, donde se hizo la misa en agradecimiento a la patrona.

Tras regresar a Pena-Roja, se representó el auto sacramental sobre esta ancestral tradición, creado por el ya desaparecido Desiderio Lombarte y ahora preparado por Paco Vives y que estuvo protagonizado por jóvenes penarrojenses y descendientes de Vallibona. El amplio centro cultural donde se ofreció, fue insuficiente para acoger a tantos espectadores.

Después del teatro, cena multitudinaria para un millar de personas, a base de "fesols, arròs i abadejo" para conservar la tradición, preparada de manera muy profesional, como la fideuà, por un catering de la población turolense de Cretas. Esta cena estuvo reservada para vecinos y descendientes de los pueblos protagonistas. El día acabó con una verbena. Al día siguiente, acabada la misma, se inició la ruta de regreso a Vallibona, que pasó por Herbers. Lluvia intermitente para despedir a los vallibonenses, con escasa pero fervorosa participación; el Cristo y el guión de la Mare de Déu de

la Font lo portaron unos jóvenes de Alicante y Onteniente, que se ofrecieron generosamente, no importándoles que debían regresar necesariamente a su alejado domicilio ese mismo día.

Con emotividad vivió también la rogativa el senador turolense José María Fuster, quien valoraba la pervivencia de tradiciones en pequeños municipios que ven amenazada su supervivencia por el despoblamiento y la crisis económica que apunta a una fusión de ayuntamientos. De toda esta celebración, hay que destacar la cuidada preparación protocolaria realizada por Teófil Pitarch.

Los peñarrojenses colmaron de atenciones al más de un millar de personas que llegó, muchas de las cuales ni siquiera eran vallibonenses ni descendientes de esta población castellanense en la que ya sólo residen de forma permanente unos 40 vecinos, a pesar de haber tenido un censo de 1.700 habitantes. La emoción se reflejaba en muchos de los rostros de los vallibonenses, no solo por lo alagados que se sentían, sino también al recordar que si estaban allí era porque hace más de seis siglos Vallibona pudo continuar siendo un pueblo con vida gracias a aquellos siete jóvenes que encontraron novia en Pena-Roja.

Cuenta la leyenda que en el siglo XIV una peste dejó Vallibona sin jovencitas. El sacerdote Mossén Pinyol propuso a los siete chicos, que con unos pocos viejos eran los únicos "supervivientes", emprender el camino de la Tinença de Benifassà en busca de pareja con la que repoblar Vallibona. El mismo panorama desolador hallaron

en Castell de Cabres y Coratxar hasta llegar exhaustos a la ermita de la Mare de Déu de la Font de Penyarroja, donde les dio cobijo su ermitaño. Al dar a conocer sus pretensiones y después de rezar a la Virgen, el sacerdote de Penya-Roja Mossén Bruño les puso en contacto inmediatamente con una anciana acomodada, la tía Petronila, a quien la peste le había dejado a su cargo siete jovencitas huérfanas. Al poco tiempo los siete vallibonense contraían matrimonio con las siete nietas y prometieron acudir en peregrinación a Pena-Roja cada siete años.

J.Emili Fonollosa

UN "SIMULACRO" DE ROMERÍA EN SENTIDO INVERSO ABRIÓ LOS CONTACTOS ENTRE AMBOS MUNICIPIOS

Medio centenar de vecinos de Pena-Roja de Tastavins (Teruel), a modo de "anuncio" de la ancestral rogativa de Vallibona a este municipio que se celebra cada siete años, recorrieron durante siete horas a pie el mismo trayecto pero en sentido contrario.

Se siguió la misma ruta, pero al revés, partiendo de Pena-Roja y pasando por las Roques del Masmut, el Cingle de Sant Jaume, la Mola de Pitxí y Coratxà. Una vez en Vallibona pudieron convivir con los vecinos vallibonenses.

Tras la llegada a Vallibona, hubo una reunión entre los dos ayuntamientos y representantes de las asociaciones culturales de Vallibona "Col·lectiu Avinsilona" y "Amics de Vallibona" y la asociación juvenil de Pena-Roja. Los dos ayuntamientos colgaron en sus web un concurso para la confección del cartel anunciador. Se propuso hacer una pareja de "nanos" con las figuras de la tía Petronila y el cura (dos personajes protagonistas de la rogativa).

Emili Fonollosa

INVESTIGADORES DE ANTROPOLOGÍA DE LA UCV REALIZAN UN ESTUDIO ETNOGRÁFICO DE LA ROGATIVA DE VALLIBONA A PEÑARROYA DE TASTAVINS

Investigadores de Grado de Antropología de la Universidad Católica de Valencia "San Vicente Mártir" han iniciado una investigación etnográfica sobre la Rogativa que los vecinos de Vallibona -al norte de la provincia de Castellón- realizan cada siete años a Peñarroya de Tastavins, en la provincia de Teruel.

El equipo del Instituto Universitario de Antropología de la UCV ha realizado una observación participante de dicho evento de carácter religioso y cultural -que se celebra al día siguiente de la fiesta de la Ascensión- así como una serie de entrevistas a los diversos

protagonistas del mismo. Esta investigación antropológica forma parte de un estudio más amplio sobre las diversas tradiciones festivas en el Patrimonio Inmaterial de la Comunidad Valenciana.

La costumbre Rogativa data del siglo XIV, cuando los vecinos de Vallibona realizaron el voto de dar las gracias a la Virgen de la Fuente por impedir la desaparición del pueblo. Según ha señalado el Dr. Pablo Vidal, Director del IUA, "cuenta la tradición que el pueblo quedó prácticamente despoblado por la peste, por lo que siete jóvenes fueron en busca de chicas con las que casarse para dar continuidad al pueblo. Tras numerosas búsquedas finalmente consiguieron volver con siete chicas de Peñarroya".

El investigador de la Universidad Católica ha explicado que la Rogativa consta de un conjunto de actos "simbólicos" que empiezan con los rituales en la iglesia de Vallibona, continúan con la comida de hermandad en Coraxtar y culminan "con el recibimiento de todo el pueblo de Peñarroya en las afueras del pueblo".

En opinión del Dr. Vidal la fiesta, cuyo eje principal es el recorrido de 30 kilómetros por caminos de montaña que se realiza, posee un "gran interés". De hecho, en la edición de 2012 los participantes han sumado un número cercano a los mil peregrinos, un "enorme éxito" para un pueblo con tan solo cuarenta residentes permanentes.

Desde un punto de vista antropológico es "especialmente significativa" para el experto de la UCV la relación que existe entre dos pueblos "distantes entre sí, pertenecientes a dos comunidades autónomas diferentes y separados por montañas" que, sin embargo, mantienen "estrechas" relaciones y se llaman 'germans' "en recuerdo del hermanamiento provocado por el matrimonio de las mujeres de ambas localidades".

A pesar de que hay rogativas anuales en otras localidades de la geografía española, el Dr. Vidal ha subrayado que ninguna de las demás se celebra con una periodicidad de siete años y basada en un motivo como el de la de Vallibona y Peñarroya de Tastavins.

El camino recorrido por la Rogativa sale del centro de Vallibona y pasa por el barranco de la Galletera hasta el mas de Prados. La marcha continúa por la caseta del Bous, en el término municipal de Castell de Cabres para recorrer más tarde la sierra de las Albardes, cruzar por el barranco del Avellanar y llegar a Coraxtar. Desde allí se asciende hasta Peñarroya de Tastavins por el Pont Xafat, se cruza su núcleo urbano y se desciende hasta el Santuario de la Virgen de la Fuente.

El Santuario -construido en el año 1653 y situado a 2 kilómetros de Peñarroya de Tastavins- cuenta con dos iglesias, una gótico-mudéjar del siglo XIII y otra del XVI, además de poseer uno de los artesanados mudéjares más importantes del Comunidad de Aragón. Debajo del altar de esta ermita mana una fuente de 15 caños de agua.

*Font: David Amat,
Universidad Católica de Valencia*

L'ORGUE I LA SEUA RESTAURACIÓ

EL ÓRGANO DE VALLIBONA

En este año de la restauración del órgano de nuestro pueblo por el organero y organista Rossend Aymí, aportaremos un poco de historia que nos va a permitir situar esta joya de nuestro patrimonio local en tiempos pasados

De su construcción en 1791 no encontramos los documentos notariales que nos indiquen sus características, el nombre del maestro organero, sus obligaciones, el tiempo de ejecución o el precio de esta obra.

Podemos imaginar las múltiples reuniones y discusiones laboriosas para elegir el modelo después de haber visto uno idéntico, o la recaudación de la suma necesaria para su ejecución, sin olvidar la elección de su ubicación en la iglesia.

Obrador de la restauración. (Carlos Pablo)

En la época de la construcción del nuevo instrumento tubo que representar esta nueva sonoridad un acontecimiento excepcional para el pueblo acostumbrado al sonido de otros instrumentos.

La llegada de un organista que tiene la obligación añadida a su cargo de formar un organista local, daría pie a la creación de una coral o tal vez de un orfeón.

Su ubicación.

Si analizamos la ubicación de su estructura podemos decir que es singular, costosa de albañilería, trabajos de madera y su soporte en voladizo. En cuanto a la situación del fuelle que es movido a mano, es de muy difícil acceso con la creación de una bóveda soporte que rompe la estética de un arco central y construido sobre la capilla lateral que en este tramo es más baja.

El conjunto deja poca libertad de movimiento a las dos personas necesarias para que suene el órgano. En general los órganos se sitúan en el fondo de la iglesia donde está el coro frente el altar. Esta situación más lógica debió molestar a ciertos parroquianos locales o regionales que disponían de un emplazamiento privilegiado y dominante en el coro.

Sus principales características.

Es un órgano de factura denominada ibérico. Está compuesto por 700 voces o flautas de las cuales 670 tubos labiales de metal, 30 labiales de madera. Un teclado de 47 notas, 14 registros a la derecha del teclado y 12 a la izquierda y 8 pedales.

Las flautas de metal y otras piezas metálicas que precisaban de

un taller de cerrajería y soldadura debían llegar del exterior. Las partes de madera debían de ser de realización local. Se necesitaba madera bien cortada en el momento adecuada (de acuerdo con las lunas) y secada de manera natural durante una media de 6 años y de baja higrometría (1) para no deformarse y mantener en el tiempo un sonido correcto y constante.

Los organistas:

En cuanto a los organistas sólo conocemos a un de ellos por el momento, se trata de Joaquín Segura Albiol de Fuentespada (provincia de Teruel), lo encontramos como testigo en las defunciones del 5 de mayo, 7 de junio y la del 17 de junio de 1884 en Vallibona, junto con su esposa Constanza Segura Celma en la defunción de Victorio Col y Flam, su ahijado.

Lo interesante es que tenemos de este organista un contrato notarial del 18 de julio de 1875 para ejercer en el Forcall. Su trayectoria en este pueblo va des de la fecha indicada anteriormente hasta octubre de 1876.

Sus condiciones:

“para organista de esta Parroquia a Joaquín Segura Albiol ... mediante el abono de mil noventa y cinco reales anuales, o sean tres rls. cada día; los de Fabrica, 552 o sean 46 mensuales y los de Culto, 399 anuales o sean 33 rls. 25 cms. al mes; los fondos del municipio contribuirán con 144 rls. Anuales o sean 12 rls. Cada mes. 2º Deberá el Joaquín Segura tañer el órgano siempre que el Cura Párroco se lo mande o sea costumbre de esta Parroquia y enseñar gratis de nota y órgano a un hijo de la población, si lo hubiera para este objeto y fuese pobre. 3º Queda el organista eceptuado de hacer el servicio personal de los jornales de Villa, mientras desempeñe dicho cargo.”, (2).

Partitura encontrada durante la restauración del órgano.

Podemos indicar el salario medio diario en el siglo XIX de un organista:

2 reales en la primera mitad del siglo.

3 reales indicados en el contrato del 15 de julio de 1875 (2).

4 reales a partir de 1880 en el Forcall (equivalía a 5 gramos de plata), seguramente el salario que recibía el organista Joaquín Segura Albiol.

Su restauración.

Su primera restauración se hizo en 1897, por el constructor de órganos de la época Don Francisco Zurita residente en Belmonte de Mezquin (Teruel), (3). El trabajo realizado es de mala calidad con un objetivo claro, modificar su diapason (altura relativa del sonido). Para ello cortaban lateralmente las flautas de madera y torcían hacia el exterior las puntas de las flautas de metal. Las soldaduras seguramente de ejecución local se observan mal realizadas comparadas con las primitivas.

En el paso de un siglo entre la construcción del órgano y su posterior

restauración se debió producir un cambio de la forma y sonidos deseados en las composiciones musicales. Subir la altura del sonido de 375 a 415 Hz y posteriormente a 440 Hz para ponerse al tono del resto de instrumentos de una orquesta como flautas, trompetas, etc.

Se inicia su nuevo abandono en 1936 aunque se salvó del destrozo en los conflictos de la Guerra Civil.

Las últimas “peripecias” del órgano empezaron el día 26 de septiembre de 1977:

El señor Vicario General del Obispado de Tortosa da directivas a la Junta de defensa del patrimonio Histórico Artístico Diocesano “*vea lo que se puede hacer en este importante asunto. (del órgano de Vallibona)*”, dando distintas opciones.

La conclusión la da Manuel Milián Boix miembro de la Junta de defensa del Patrimonio Histórico-Artístico Diocesano el 15 de octubre de 1977:

“... el que suscribe es voto en contra de la venta del órgano de la Parroquia de Vallibona, salvo mejor parecer del Exmo. y Rvdmo. Señor Obispo y que, damos por caso, con el producto de la venta pudiera beneficiarse o remediar un daño grave del templo parroquial como bien pudiera ser hacer cubierta nueva y salvar la techumbre mudéjar que está en inminente peligro de destrucción por las filtraciones de la lluvia”. (3).

Nuestro órgano se salvó “de milagro”. El patrimonio local no puedes cederse y debe ser protegido por el pueblo y sus instituciones a todos los niveles.

Agradecer al Sr. Rossend Aymí toda la información técnica dispensada.

Notas:

- (1) Higrometría, capacidad de absorber o dar humedad.
- (2) Aportaciones a la historia del Forcall, José Eixarch Frasnó, pág. 25.
- (3) AMYC AÑO VI. EL ORGANO DE LA IGLESIA PARROQUIAL DE VALLIBONA (Informe), pág. 87-88.

Armand Sariñena. Abril 2012.

Armand Sariñena, exposà la seua col·lecció de fòssils

LA IGLESIA DE VALLIBONA, “SE PONE” GUAPA

La iglesia parroquial de Vallibona se preparó para la ancestral romería que se celebra cada siete años desde el siglo XIV entre este municipio y el turolense de Pena-Roja de Tastavins y que tendrá lugar el próximo mes de mayo.

El órgano barroco, uno de los elementos más valioso de este templo declarado Bien de Interés Cultural, que conserva una cubierta con características únicas, volverá a sonar como antaño gracias a la restauración que del mismo lleva a cabo el reconocido organista y director de la coral García Julbe de Vinaròs, Rossend Aymí. Además, se han hecho trabajos de mejora de la sacristía.

Mientras se llevan a cabo los trabajos en el propio órgano, se ha encargado el motor que da el viento para que suene este instrumento,

en sustitución del fuelle manual usado cuando aún funcionaba. No obstante dicho fuelle también se restaura para poder dar viento manualmente como se hacía antiguamente y además para cuando no haya luz.

Los nuevos tubos de metal proceden de Alemania, donde se halla la considerada mejor fábrica de estos elementos musicales. El resto de los tubos de madera y otros elementos a restaurar los está elaborando Aymí en su taller de Tortosa, trabajo que alterna con el que realiza “in situ” en el coro de la iglesia vallibonense, donde se halla el órgano.

Si todo sale como está previsto, el acto de la inauguración de la restauración se realizará el día antes de la ancestral rogativa, es decir, el viernes 18 de mayo del próximo año.

foto: Carlos Pablo

Aymí ha seleccionado, limpiado y afinado 700 tubos (los metálicos, que son las flautas, y las trompetas). Ha conseguido sacar al exterior todos los tubos de madera que son los bajos y que miden entre tres y cuatro metros cada uno y son los que ahora está restaurando y que le llevarán más trabajo ya que algunos, por ser de madera, están deteriorados. Además, en la afinación que se hizo alrededor del año 1800 se hizo bastante mal debido a que era difícil acceder a algunos tubos, como ha indicado Aymí. Todos los tubos (metálicos y de madera) quedarán debidamente seleccionados por instrumentos y repartidos por grupos en el coro de la iglesia

La subvención concedida por la Fundación Blanco de Alagón para este órgano asciende a 15.000 euros, cantidad suficiente para su restauración trabajo al que Aymí se está dedicando de lleno, dado su gran pasión por estos instrumentos; ya anteriormente ha restaurado otros órganos como el de la arciprestal de Vinaròs. La subvención ha sido tramitada a través de la Associació Cultural "Amics de Vallibona" por haber sido la entidad promotora de dicha restauración.

Recientemente, se reunieron para hablar sobre la restauración el organista, el presidente de la asociación Salvador Oliver y los alcaldes de Vallibona, Juan José Palomo y la alcalde de Palanques, Lucía Martí, ésta en calidad de gerente de la Fundación "Blasco de Alagón".

La propuesta de recuperar este valioso instrumento musical surgió en el año 2007 a partir de "Amics de Vallibona" y del propio organista. El primer paso fue elaborar un detallado informe gráfico con la colaboración desinteresada de unos aficionados a la fotografía, que penetraron hasta las más profundas entrañas del órgano, no sin dificultades.

Este órgano fue construido en el año 1.791 y restaurado en el 1.897. Le faltan un veinte por ciento de todos sus elementos, aunque lo que se conserva estaba lleno de polvo y materiales desprendidos de la cubierta. "Se puede restaurar bien, es diferente de lo que ocurre en otras iglesias de la comarca, donde faltan la mayoría de tubos, desaparecidos durante la guerra civil o después" decía Aymí.

Aunque Aymí es el principal artífice de la restauración, se ha contado con la opinión de autoridades musicales valencianas interesadas como Vicent Ros, profesor de órgano del Conservatorio de Valencia y Ricardo Miravet, responsable de la restauración del órgano de la arciprestal de Morella.

Este órgano al recuperar el estado primitivo servirá para ofrecer en esta histórica iglesia conciertos con música escrita para este tipo de instrumentos. Sigue los cánones predominantes en la península

ibérica, como la trompetería horizontal, que es precisamente la parte donde faltan tubos.

Aymí explicaba que en estas comarcas había una gran tradición organista, pues proliferaban artesanos constructores de órganos, como una familia de Sant Mateu y otro instalado en Càlig, además del que había en la vecina población turolense de Cretes, que construyó el de Morella. "No era habitual que los órganos que se colocaban en estas iglesias se trajeran desde fuera, como Francia o Italia, ya que se construían aquí mayoritariamente".

foto: Carlos Pablo

El Ayuntamiento de Vallibona, a través de su alcalde Juan José Palomo, también había mostrado especial interés por lograr esta restauración.

MÁS OBRAS EN LA IGLESIA

Por otra parte, la empresa del constructor vinarocense Agustín Pablo "Rabi" ha terminado las reformas en la iglesia vallibonense, adecentando en la sacristía una hornacina que se ha habilitado para tener expuesto permanentemente el tesoro del templo. El sagrario se ha colocado definitivamente en el centro del altar mayor. Asimismo de las dos puertas que dan acceso a la sacristía, en el altar mayor, se han limpiado los dinteles y la piedra dando mayor majestuosidad al altar.

DESCUBIERTAS NUEVAS TABLAS POLICROMADAS

El reportaje gráfico previo a la restauración permitió descubrir y obtener testimonio de varias pinturas de la antigua cubierta mudéjar, ejemplo considerado único en la Comunidad Valenciana. Hay a la vista hasta seis cabeceras de vigas de madera con decoraciones pictóricas, aunque se encuentran en mal estado, como ocurre también con el resto de las pinturas de esta cubierta antigua, ocultas por la bóveda moderna.

J. Emili Fonollosa

LA DIPUTACIÓN DE CASTELLÓN FINANCIÓ LA RESTAURACIÓN DEL ÓRGANO

El presidente de la Diputación de Castellón, Javier Moliner, ha atendido las demandas de los municipios de Santa Magdalena de Pulpis, Càlig, Rosell, Vallibona y Sant Mateu en una ruta de trabajo que ha transcurrido por el norte de la provincia y la zona del parque natural de la Tinença de Benifassà.

Así, Moliner ha reivindicado algunas acciones de la institución provincial para "consolidar una apuesta patrimonial potente en un entorno ambiental que ya tiene hoy un valor muy importante y que, además, refuerza cada día el producto turístico del interior, complementando la oferta del litoral. Estas actuaciones en materia de patrimonio, paisaje, cultura y tradición no hacen sino dinamizar la economía de nuestros núcleos rurales a través de nuevas oportunidades turísticas y, con ello, consolidar la población".

De este modo, el presidente provincial se ha preocupado en Vallibona por la restauración del órgano barroco, datado de 1791, que está llevando a cabo la Fundación Blasco de Alagón con la financiación de la Diputación de Castellón. El director de la coral García Julbe de Vinaròs, Rosseny Aimí, está llevando a cabo los trabajos de recuperación de este valioso instrumento, con previsión que esté listo para después de verano. El presupuesto de ejecución es de 15.000 euros.

RECORRIENDO LA PROVINCIA A PIE COMO SANT VICENT MÁRTIR

72 jóvenes de 8 países hacen 150 kilómetros a pie en 5 días

Sudorosos y cansados, pero orgullosos de participar en la recuperación de la historia de los grandes personajes valencianos, así llegaron ayer bajo un sol de justicia a Vallibona, 72 jóvenes de 8 países, que habían partido a primera hora de la mañana desde Morella para iniciar la primera de las cinco etapas que les llevará a recorrer unos 150 kilómetros de la provincia castellonense a pie, en cinco jornadas consecutivas.

El patrón de la ciudad de Valencia, San Vicente Mártir, hizo peregrinaciones mucho antes de las que se consolidaron después en el Camino de Santiago, por lo que era necesario darlo a conocer a la sociedad. Así lo contaba ayer recién llegados todos a Vallibona, Salvador Raga Navarro, presidente de la asociación "Via Viquentius Vía Romana". "Somos gente absolutamente enamorada de nuestra historia y del fenómeno de las peregrinaciones y habíamos pensado

marcarnos el reto de contar y difundir estas peregrinaciones de Sant Vicent, por lo que necesitamos a todos los amantes de las peregrinaciones para hacer de esto algo grande".

Un grupo de participantes en la Jornada Mundial de la Juventud con el Papa, en su mayoría chicos y chicas estudiantes pero también hay religiosos, querían hacer previamente una de esas rutas del santo por lo que la susodicha asociación se puso a su disposición. La expedición es casi una torre de Babel pues entre los caminantes, hay españoles, alemanes, suizos, italianos, franceses, libaneses, etc. También se cuenta con un monje del Congo y una monja de la isla de Guadalupe, en el Caribe.

Ayer salieron a las 6,30 de la mañana de Morella y llegaron a Vallibona a las 15,30, después de haber realizado paradas para descansar y comer y también improvisaron una misa en plena montaña. Hoy martes caminarán desde Vallibona hasta Traiguera. La tercera etapa les llevará hasta Salzadella. La siguiente, de Salzadella a Vilanova d'Alcolea, continuando después hasta Vall d'Alba y para acabar en Castellón. Desde Castellón cogerán autobuses para asistir en Madrid a la Jornada Mundial.

Son cinco días seguidos, unas etapas más largas y más duras y otras más cortas. El primer día fue de mucho calor pero "hemos encontrado la sombra de los árboles y además hemos comenzado a caminar muy pronto" decía Raga destacando también la eficaz ayuda a modo de guía de montaña realizada por el vinarocense Salvador Oliver.

Previamente a iniciar la peregrinación se ha contactado con cada municipio que es final de etapa, de cara a conseguir la infraestructura necesaria para acogerlos. "Desde el año pasado ya han estado trabajando etapa por etapa para ver la asistencia que podrían recibir en cada pueblo".

Así, en Vallibona, tan pronto llegaron, gracias al Ayuntamiento tuvieron a su disposición la piscina municipal donde pudieron darse enseguida un más que merecido chapuzón. Además, para pernoctar con sus sacos de dormir, se les brindó el amplio espacio de un antiguo horno, ya que el pabellón polideportivo estaba ocupado por los actos de fiestas patronales.

"La experiencia está siendo maravillosa –decía Raga- en el grupo hay gente con mayor o menor experiencia en caminar, esto da lugar a que vayan surgiendo algunos problemas durante el camino pero los vamos resolviendo". Lo que más destacaba el presidente de la asociación es la "hospitalidad que recibimos allí por donde pasamos, lo que esta gente se llevará a su país es el calor humano que ha recibido en cada pueblo". En Vallibona, encontraron la ayuda tanto del Ayuntamiento como de las asociaciones culturales y vecinos del pequeño municipio de Els Ports.

Al presidente de la asociación le preguntaron después de ver Vallibona: "¿todos los pueblecitos por donde pasaremos son tan bonitos como éste?"

J. Emili Fonollosa
(8 agost 2011)

UNA FARMACIA PARA MEDIO CENTENAR DE VECINOS

Ya van para siete años cuando la farmacéutica María Dolores Perelló Gandía decidió afrontar el reto de abrir una farmacia en Vallibona, siendo consciente de lo complicado que resultaría mantenerla en un lugar donde la población en invierno no llega ni al medio centenar de personas.

El reto fue asumido con ilusión y a sabiendas que el negocio difícilmente iba a resultar rentable, pero el balance hasta la fecha ha sido positivo por los valores inmateriales que aporta residir en un lugar de tanta tranquilidad y tan generoso acogimiento.

M.Dolores llevaba 35 años regentando una farmacia en Atzeneta de Albaida, a muchos kilómetros de Vallibona. En junio del año 2006, abrió su botica en la pequeña población vallibonense, en un no menos pequeño local situado en la calle del Horno. "Antes la concesión de farmacias era por metros y habitantes, al primero que llegaba, se le otorgaba, ahora entra en concurso de oposición, con puntuación, yo le vendí mi farmacia a mi hijo, que también es farmacéutico, pensando que tendría más puntos, me presenté y esta población era la que más me atrajo entre todo lo que yo podría optar" recordaba.

En unos momentos en que "nos recortan medicinas y cada vez hay un mayor control de precios, aquí estoy haciendo más que nada una labor social, en verano hay gente pero en invierno, son muy pocas personas viviendo, son todo personas mayores, aunque como tienen enfermedades crónicas y sus medicinas acostumbran a ser caras, al menos podemos cubrir un mínimo de gastos". "Si el invierno tuviera la gente que hay verano, esto sería un buen negocio" añadía. M. Dolores podría cerrar la farmacia en cualquier momento, "lo podría

hacer de hoy para mañana pero no tengo esa idea, estamos aquí muy a gusto y los vallibonenses son muy agradables". De lo a gusto que está es buena prueba que compró una casa de nueva construcción cuya planta baja acoge la farmacia, desde el junio del 2008.

En verano, contrata a una farmacéutica para que el local pueda dar servicio durante todos los días laborales, sin necesidad que ella esté siempre presente. En invierno, solo abre determinados días, dos por semana, aunque ante la necesidad urgente de algún medicamento, el

médico titular posee llave para acudir a buscarlo. "La relación con el médico es excelente".

La farmacia de Vallibona está "a la última", así no le falta ni internet, ni receta electrónica, implantada antes incluso que en otros lugares, "cualquier persona puede venir aquí porque seguro que le facilitaremos lo que necesite". Dos veces a la semana, llega acopio de nuevos medicamentos, procedente de Castellón, sobretodo en verano, porque "en invierno, tengo bien controlada la necesidad de medicamentos de cada vecino, al ser tan pocos". El suministro puede llegar a la hora que quiera, dado que también tiene posibilidad de abrir el local por su cuenta para dejar los medicamentos y retirar los que haya caducados.

"Mi marido y yo estamos encantados aquí en Vallibona, además, al estar en un lugar rural, obtengo la máxima puntuación mientras siga aquí por si algún día aspiró a trasladarme aunque no tenga intención de hacerlo por ahora".

Los días de riguroso invierno, no le resulta fácil llegar hasta Vallibona; y es que la carretera de acceso acostumbra a sufrir cortes por acumulo de nieve. "Más de una vez, ha sido mi hijo, a quien también le encanta Vallibona, quien se ha animado a acudir aunque dando un rodeo por la carretera de Rossell".

M.Dolores, es de Xátiva y su esposo, de Manuel; él también disfruta de Vallibona, incluso se ha creado un amplio huerto para cultivar tomates frente a la farmacia. "Esta casa y esta farmacia son como un plan de pensiones para nosotros de cara al día de mañana" comentaba el esposo, quien, como empresario de la construcción que es, no ha podido escapar de la crisis económica.

J. Emili Fonollosa

EL CORO DE LA ERMITA DE SANTO DOMINGO

El coro de la ermita del patrón de Vallibona ya ofrece garantías de seguridad y se ha librado de un probable desmoronamiento, gracias a la colaboración ciudadana y el esfuerzo del Ayuntamiento de esta pequeña población de Els Ports.

A mediados del mes de julio del 2011 concluyeron las obras que ha hecho posible el Ayuntamiento, que se comprometió a obtener el

presupuesto necesario para evitar el peligro que se cernía sobre una parte fundamental del ermitorio dedicado a Santo Domingo. Casi un año antes, el promotor de las restauraciones paulatinas que se han hecho en el santuario, Teòfil Pitarch, había dado la voz de alarma por la delicada situación del coro. Al tiempo hacía un llamamiento para que la ciudadanía ofreciera un poco más de la ayuda ya dada para hacer frente a las deudas, que se arrastraban por las anteriores obras realizadas.

Celebració de Santo Domingo de la Creu (Fotos: Vaire Leyva Rios)

En la romería al ermitorio celebrada el agosto pasado, Pitarch, acabada la misa mayor oficiada por los sacerdotes Joan Andrés y Francisco Pitarch, pudo entonar con orgullo el "misión cumplida". Tras el llamamiento hace un año, meses después, dos importantes donativos anónimos permitían enjuagar el déficit de 2.500 euros, mientras el alcalde Juan José Palomo iniciaba sus contactos para conseguir el capital necesario con el que restaurar el coro, más de 3.500 euros. Ahora, todo se ha conseguido, aunque "lo veía difícil ante el descenso producido en las colectas" decía Pitarch. "Ha sido una sorpresa largamente esperada, tal como está la actual situación económica, la parroquia ya inició la restauración de la ermita con el altar mayor y ahora con las ayudas individuales y el Ayuntamiento ya casi está todo hecho" añadía.

Es más, se harán otras mejoras en el coro, renovando su barandilla y restaurando sus paredes, "a jornal de vila", es decir, trabajando desinteresadamente. Allí se montarán unos paneles gráficos de todos los trabajos de restauración, si se logran en el futuro nuevas donaciones. También se colgarán en la ermita dos paneles más para seguir completando el centro de interpretación de S.Domingo, que se sitúa en la sacristía.

Ahora solamente quedan por restaurar en este ermitorio situado entre Rossell y Vallibona, dos tramos de la bóveda y las barandillas de las tribunas o "perxets". "Acabado todo esto, será cuestión de buscar algún mecanismo humano para poder mantener todo lo que se ha podido hacer".

RECUPERACIÓN DE UN EXVOTO

Hace dos años, al trasladarse la orfebrería depositada en el Ayuntamiento por las obras de la cubierta de la iglesia parroquial vallibonense, realizadas en 2007, Pitarch halló un exvoto en Santo Domingo del que se había perdido el rastro. Como se encontraba muy deteriorado se lo llevó para encontrar alguna fórmula para restaurarlo. "El resultado es que ha sido restaurado muy dignamente por una monja dominica del monasterio de Santa María del Pilar

en Zaragoza" señalaba Pitarch destacando que "altruistamente, la orden de Predicadores o Dominicos va involucrándose en las cosas de nuestro santuario".

El exvoto es una tableta de madera de 18 x 35 cm. de finales del siglo XVII y representaba una ermita, un río y un desprendimiento, recordando un joven que había muerto sepultado. Esta pieza pasará a engrosar un posible museo de obras de arte de la parroquia de Santo Domingo.

J. Emili Fonollosa

RELICARI DE SANTO DOMINGO

Aquest any no s'han realitzat treballs d'adecentament dins el Santuari de Vallibona, però es presentarà una novetat de molt valor sentimental per als vallibonenc i vallibonenques: el RELICARI de St Domingo. És una obra d'orfebreria molt interessant, datada al segle XIX, obra de l'orfebre morella JOSÉ GALLEN, presentava un estat de conservació prou bo, però donat el seu tamany i les vegades que s'ha transportat al santuari i els avatars de la guerra civil que el van dur a un magatzem a València, feia necessari un treball de neteja i consolidació. La "PROMESA" d'un matrimoni de Vallibona ha fet possible que l'orfebre de Quart de Poblet (València), Alberto Camacho Ferrer, (restaurador també de la Vera-Creu i el relicari del Beat Maties), realitzar un detallat treball que ha tornat a aquesta peça tot l'esplendor que tenia els seus primers anys. Els que aquests dies d'agost estarem per Vallibona, podran admirar amb deteniment el que ara contem, tant al santuari el dia 11, com a l'expositor que s'esta obrant a la sagristia de la parròquia.

La fitxa tècnica de què disposem de Mossèn Manuel Milian Boix, escrita l'any 1923 ens diu:

RELICARIO DE SANTO DOMINGO DE VALLIBONA

Mucha es la devoción que los vallibonenses profesan al fundador de la Orden de Predicadores, Santo Domingo de Guzmán, y lo han patentizado y evidenciado en muchísimas ocasiones, y en obras meritísimas como el valioso relicario que guarda la reliquia del santo. Es de plata y metal sobredorado; lleva el punzón de José Gallén (las iniciales J G y M encuadradas, J un poco más alta y entre las G y M) y además el troquel de Morella representado por la mora, fruto emblemático de la Ciudad; consta de pie, caña y nudo. El pie es circular con molduras sencillas, otras adornadas con hojas de acanto, otras con rosario. De la parte superior del pie se eleva pocos centímetros de caña que se une al nudo por frondas de acanto y rosario. El nudo de moldura sencilla y aplanado presenta en la parte superior circundante corona de hojas y el rosario; terminando la caña que une al nudo y ostensorio. Como falso grumo que abre sus hojas termina la caña, sobre el cual, nube de plata sirve de pedestal a un ángel bien tallado que sostiene todo el cuerpo central del ostensorio, a cuyos pies, a los lados del frente de la nibecilla, dos cabezas de serafines parecen mirarse. Los brazos del ángel izan en alto el cuerpo central del ostensorio de forma ochavada-gallonada. Consta en el centro de lóculo elíptico de doble arista entre la cual se engarza rosario de plata bordeado de hojas de acanto pequeñas; en el lugar del gallonado rosario de plata, hay borde adornado con pequeñas hojas con punta hacia el centro del ostensorio; sobresalen de entre las demás, las de las aristas angulares y rosario de plata y llenan los seis espacios del ondulado otros tantos serafines montados al aire; desde el centro superior aparece en alto, como salida del grumete, una sencilla cruz torneada. Aureola todoel manifestadoe profusa y elegantísima guirnalda de flores concuatro abrazaderas graciosamente entrelazadas con ella que se adelgaza al pasar por el anillo y se abulta en los intermedios, produciendo todo el conjunto una grata impresión. Mide todo el conjunto 64 centímetros de alto por 40 de ancho.

Teòfil Pitarch

LA ROGATIVA EN COLORES

per J. E. Fonollosa

FOTOS I VIDEOS TAMBÉ A WWW.VALLIBONA.NET

LES FESTES EN COLORS

FOTOS I VIDEOS TAMBÉ A WWW.VALLIBONA.NET

per J. E. Fonollosa

HA ESTAT ACTUALITAT

MEJORAS EN EL ALCANTARILLADO Y VERTIDOS

La red de alcantarillado público de Vallibona se ha visto mejorada en este pasado año 2011 aprovechando la inversión de los dos últimos planes provinciales de Obras y Servicios de la Diputación.

Se ha intentado mejorar la instalación en la parte alta de la población, denominada "la torre", derivándolo por dos tramos distintos y evitar así las filtraciones que se producían en algunas viviendas. Además, después de una tormenta, se produjo un desprendimiento de un muro y con estos planes provinciales, se reconstruyó y se urbanizó la zona de la Codina", mejorando al mismo tiempo la conducción del alcantarillado y el colector de aguas fecales que transcurre paralelo al río Cervol, para evitar fugas y filtraciones al río.

Además, en el antiguo vertedero de la Codina, se han eliminado los restos de basuras y se ha integrado en el entorno natural del río, mejorando el aspecto paisajístico y la calidad del agua del río. También se ha ampliado la ruta botánica, por parte del Ayuntamiento y el parque natural de la Tinença de Benifassà.

Conferència per als majors sobre qualitat de vida

MEJORAS EN CARRETERAS

El Ayuntamiento de Vallibona sigue reivindicando el acondicionamiento de la carretera CV-111, que une el municipio con la N-340. Recientemente se ha reasfaltado y mejorado la señalización horizontal y vertical de sus dos primeros kilómetros. El presidente de la Diputación ha adquirido el compromiso de mejorar cada año dos kilómetros de la carretera.

La Diputación arregló en su día el tramo más próximo a la población pero ahí se quedó todo. Quedan por mejorar 11 de los 16 kilómetros, "si no se puede ampliar la carretera con mayores condiciones de seguridad, al menos que se repinte, se conserve la señalización y se reasfalte porque en invierno se deteriora mucho con la presencia de máquinas quitanieves".

El verano pasado se asfaltaron 3 kilómetros más del camino Vallibona-Rossell, en la que se viene invirtiendo en los últimos años con el convenio de la Taula del Sénia. El tramo incluido en el término de Rossell ya se hizo antes y el año pasado se actuó en las proximidades de la ermita de Santo Domingo. Tan solo quedan por mejorar 6 de los casi 26 kilómetros del total del camino.

RESTAURACIÓ DE L'ANTIC ABOCADOR

La zona de la costa de la Codina va albergar, tradicionalment, l'abocador de Vallibona. Ja fa poc més de 20 anys que l'ubicació de l'abocador va canviar, translladant-se a la actual zona del barranc, junt a la carretera de Rossell.

Actualment, la zona de la Codina continua sent l'eixida de la canalització de les aigües fecals de Vallibona. No obstant, prenent consciència de la seua proximitat al riu, s'estan portant a terme la II fase de l'obra de col·lector de les aigües per a integrar-lo dintre de l'entorn natural del riu Cèrvol.

Aquesta integració es basa amb la restauració del terra natural de la zona que va de la costa fins al riu. Amb aquesta idea, es pretén donar a la zona les corresponents capes de terra natural per a que cresca herba i la vegetació pertinent d'una zona de riu.

J. E. Fonollosa

COOPERATIVA

Por otro lado, sigue pendiente de concluirse la restauración del antiguo edificio de la Cooperativa, después de la primera fase en la que se consolidó su estructura. "Continuamos pidiendo por diferentes conductos que se concluya la obra, está el proyecto hecho y valorado, sabemos cuánto dinero se necesita, lo pedimos a la Generalitat y al Ministerio de Medio Ambiente" ha dicho el alcalde J. José Palomo. También se reivindica el arreglo de la ermita de Santa Águeda, por parte del Ayuntamiento y a la Conselleria de Cultura, "por su valor arquitectónico pero vista la experiencia positiva en S. Domingo, hay ganas de participar desde el sector privado, con la asociación recientemente creada dispuesta a aportar mano de obra desinteresadamente".

J. E. Fonollosa

VALLIBONA TAMBIÉN IMPLANTARÁ GUIFINET, DESPUÉS DE SUPRIMIRSE EL SERVICIO GRATUITO DE INTERNET

Vallibona ha sido una de las poblaciones que se vio privada del acceso libre gratuito a internet, después de la supresión de los puntos de acceso libre, antes denominados "Disemina", a cargo de la Generalitat.

Ante este retroceso en la implantación de nuevas tecnologías, el Ayuntamiento está dispuesto a acoger el sistema guifinet que ya se ha puesto en marcha en otros municipios de Els Ports en colaboración con la Universitat Jaume I de Castelló. "Es importante tener un buen acceso a internet sobretudo en poblaciones como la nuestra que están tan aislada" decía el alcalde Juan José Palomo. Técnicamente será posible gracias a la instalación de una antena en el Tosal Gros que dará cobertura a Morella y Vallibona, a la vez. En el Ayuntamiento se instalará la antena que captará la señal procedente del Tosal Gros y la distribuirá a los hogares vallibonenses que quiera acogerse al servicio.

Lo que no tiene visos de mejora es la de cobertura de telefonía móvil, "difícilmente las compañías se van a interesar en invertir aquí con tan bajo número de habitantes, lo hemos pedido pero no se nos ha dado garantías de que a corto plazo pueda mejorar, aunque sea también su obligación, por lo que no descartamos que el Ayuntamiento pueda buscar alguna solución por su cuenta".

J. E. Fonollosa

AUTOBÚS MORELLA-VALLIBONA

El presidente de la Diputación de Castellón, Javier Moliner, y el alcalde de Vallibona, Juan José Palomo, han renovado el convenio anual que permite financiar los gastos derivados del transporte semanal de viajeros entre esta localidad y Morella.

El total de la subvención asciende a 4.450 euros. En la actualidad esta localidad de la comarca de Els Ports, debido a su ubicación geográfica y a la precariedad de sus recursos dotacionales, precisa de la prestación de un servicio de transporte de viajeros que, con carácter semanal, posibilite el acceso a sus vecinos hasta Morella. Al no estar establecida dicha línea de transporte con carácter regular, la Diputación ha venido sufragando su gasto en los últimos años. Una carga inasumible para la capacidad económica del municipio, ya que cuenta actualmente con 90 vecinos.

El presidente de la Diputación de Castellón, Javier Moliner, aseguró que "este convenio pretende unir los esfuerzos de dos administraciones para favorecer el acceso de los vecinos de Vallibona a los recursos dotacionales ubicados en el ámbito comarcal. Un derecho que se han ganado a pulso y que sería una pesada carga para las arcas municipales. Gracias a este convenio, el día a día va a ser más fácil para los vecinos de una zona que podrán acceder semanalmente a un servicio fundamental para su desarrollo".

ENCUENTRO DE SACERDOTES

Un total de 19 de los 35 sacerdotes nacidos en la comarca de Els Ports celebraron un encuentro de hermandad, como hacen cada año aproximadamente en estas fechas.

Esta vez la localidad de encuentro fue Vallibona. El encuentro tuvo en primer lugar una celebración eucarística en la iglesia parroquial, conducida por Mosén Paco Vives, nacido en Vallibona. A su término, el historiador Xavier Palomo, técnico de cultura y archivero municipal de Vinaròs, ofreció una charla sobre las características principales del valioso templo vallibonense y algunos retazos de la historia de esta población y las singularidades de su entramado urbano. Seguidamente, los sacerdotes participaron de una comida de hermandad en un conocido restaurante del municipio.

Según contaba Emili Vinaixa, de Portell y titular de la parroquia Assumpció de Vinaròs, con estos encuentros anuales (cada vez en una población distinta) se intentan fortalecer las relaciones entre el clero de estas comarcas, además de reivindicar la importancia histórica y actual de Els Ports.

J. E. Fonollosa

EXCURSIÓ

La Fundació Caixa Carlet va organitzar el 21 d'abril dintre del cicle CASTELLS DE MUNTANYA una excursió a Vallibona. Es dedicaren a recórrer part dels antics camins de carboners de

Vallibona a Morella. Van pujar al Turmell (1276 m) des del Santuari de la Vallivana i descendiren a la vall del riu Cervol per l'ombria del Turmell travessant una extensa roureda, per fi a Vallibona.

Estrenat el forn al Parralet

JORNADAS MICOLÒGIQUES

Complet èxit a les II Jornades Micològiques a Vallibona amb un total de 76 persones vingudes de les províncies de Castelló, València, Terol, Alacant (la Vila Joiosa) i Tarragona. A les activitats també va

estar presents Mara Tirado Rico, directora del Parc Natural de la Tinença, així com les monitores del Parc. El lloc triat per la cerca de bolets va estar els voltants del mas de Boix, dintre dels límits del Parc Natural de la Tinença. Xerrades al voltant dels bolets a les Antigues Escoles de Vallibona i exposició de bolets a l'Antic Hospital de Vallibona. Per acabar, va haver-hi degustació de plats amb bolets cuinats per Sento Cuartiella i Ramón Nollà al Poliesportiu Municipal.

Vicent Gual, Col·lectiu Avinsilona

SENDAS DEL PARC NATURAL DE LA TINENÇA DE BENIFASSÀ

La Conselleria de Infraestructuras, Territorio y Medio Ambiente ha adecuado y puesto en valor las cuatro rutas principales y más frecuentadas por los senderistas del Parc Natural de la Tinença de Benifassà. Las cuatro rutas en las que se han realizado las actuaciones de mantenimiento y reparación son Fredes-Portell de l'Infern-Pino Pastor-Salt de Robert-Fredes, de 11 kilómetros; Mas de Boix-Mas de Cardona-Font del Noto-Mas de Boix (5 kilómetros) y Ombries de Benifassà-Presa del Embalse de Ulldecona (4 kilómetros). Asimismo, la Conselleria de Infraestructuras y Medio Ambiente ha realizado actuaciones de mantenimiento y adecuación -desbroce y reparación de bancales, entre otras- en las áreas recreativas y alrededores de los municipios integrados en el parque natural (Pobla de Benifassà, Coratxà, El Boixar, El Ballestar, Bel, Vallibona y Castell de Cabres). También se han realizado actuaciones de reparación y restauración de fuentes y abrevaderos del parque natural, como la Fuente dels Bassiets (en el sendero de Gran Recorrido GR-7, que recorre Europa y que, en la Tinença de Benifassà conecta Fredes con Vallibona) y la poda, clareo y desbroce de la Font del Teix, en el término municipal de Fredes. Otra de las actuaciones desarrolladas por la Brigada de Mantenimiento y Conservación del parque natural es la restauración del patrimonio de "piedra en seco", en concreto, la recuperación de los muros en alguno de los tramos del GR-7 y en la ruta Botánica de Vallibona, donde se había desprendido un muro que impedía el paso de los visitantes.

PATRIMONIO CULTURAL DEL PARC NATURAL DE LA TINENÇA DE BENIFASSÀ

La Conselleria de Infraestructuras, Territorio y Medio Ambiente ha reparado y puesto en valor el patrimonio cultural del Parc Natural de la Tinença de Benifassà, según ha informado el director general de Medio Natural, Alfredo González, durante la celebración de la junta rectora del parque natural.

González ha hecho hincapié en que esta iniciativa "apunta en el mismo sentido que la renovación de la normativa de los parques naturales, incluido la Tinença de Benifassà, con el fin de contribuir a la dinamización socioeconómica y la generación de empleo en los mismos". Todo ello, ha añadido el director general de Medio Natural, "con la colaboración de los municipios del entorno de los

espacios protegidos y los agentes económicos y sociales". En cuanto a la puesta en valor del patrimonio cultural y etnográfico del parque natural, Alfredo González ha destacado la mejora de las infraestructuras tradicionales del agua.

Así, se han adecuado la Font de l'Esparver (Pobla de Benifassà), cuyas aguas utilizan los vecinos del municipio; la Font del Teix (Fredes), donde arranca la ruta entre el Portell de l'Infern y el Salt de Robert; y la Font dels Bassiets (Vallibona) a la altura del sendero GR-7. La Conselleria ha trabajado, asimismo, en la reparación de las construcciones de mampostería y piedra en seco, una técnica de construcción tradicional realizada históricamente por los pastores que pone de relevancia las actividades agrícolas y ganaderas de la comarca. En este sentido, se han adecuados muros de piedra en seco en Vallibona, Mas de Boix, Ruta Botànica de Vallibona, un tramo del GR-7 en Vallibona y en el camino de Bel a la Pobla de Benifassà.

Herme i J. Vicent amb els ullals d'un porc senglar enorme que van caçar (mireu vídeo a vallibona.net)

BUITRE NEGRO

Técnicos de la Conselleria de Infraestructuras, Territorio y Medio Ambiente han detectado por primera vez la presencia de un buitre negro en el Parque Natural de la Tinença de Benifassà, en el interior-norte de la provincia de Castellón, según informa la Generalitat. Se trata de un ejemplar de buitre negro (*Aegypius monachus*) de origen francés llamado "Oviedo" que ha sido avistado en la zona los días 24 de febrero y 9 de marzo por el personal del Centro de recuperación de fauna del Forn del Vidre cuando el ave visitaba el comedero para aves necrófagas en el término de Vallibona. Este buitre fue anillado en el nido el 2 de julio de 2010 en la colonia de Mostejours del departamento de l'Aveyron, en el Midi-Pyrenees. Durante 2011, se ha visto en diferentes lugares "más o menos cercanos a su lugar de nacimiento", entre ellos, el 4 de mayo en Baronies (Francia), desde el 22 de mayo hasta el 8 de octubre en Frioul (Italia), el 14 de noviembre en Baronies y el 27 de diciembre en Boumort (Lérida).

MARATÓ ORNITOLÒGICA

Vallibona va estar protagonista, el dissabte 2 de juny per un equip que concursava a la I Marató Ornitològica "Comarca dels Ports" organitzada per l'Ajuntament de Cinctorres els dies 2 i 3 de juny. L'equip ja venia de fer un altre recorregut al voltant del pantà d'Uldecona, Tinença de Benifassà.

Aquest equip va triar el terme de Vallibona per fer un tram de la Marató. Des de la punta inferior del terme "El Pinet", seguint la vall del riu Cèrvol, va establir diferents estacions d'escolta i visualització, amb una durada de cinc minuts, anotant les dades de les espècies així com les dades geogràfiques amb GPS.

Les estacions van ser establides punts estratègics al costat de la pista de Rossell a Vallibona, La Fou, Hostalàs, Molí la Torre, entrador de Vallibona La Torreta, entre d'altres, per acabar al Pla de Santa Agueda.

MAQUI'N BLOC

Més de cent participants al Maquí'n Bloc, I Competició-Concentració d'Escalada en Bloc a Vallibona, malgrat el mal temps. Molt bon ambient entre tots el participants vinguts des del País Basc, Catalunya, País Valencià.

Vicent Gual, Col·lectiu Avinsilona

Festa dels que compliren 50 anys

PERDIDOS

En torno a las 19.15 horas del viernes 16 de diciembre se recibió aviso a través de la plataforma 112 de la Generalitat Valenciana de que dos personas se encontraban totalmente perdidas y desorientadas en una zona de barrancos por la zona de la masia del Molinet en el termino de Vallibona. En la zona las condiciones meteorológicas eran muy adversas, con fuerte viento y una sensación térmica muy baja. El Consorcio de Bomberos de Castellón movilizó dos dotaciones de Bomberos voluntarios del parque de Morella y la URM (Unidad de Rescate de Montaña). Los efectivos (6 vehículos con 10 bomberos y 1 sargento) organizaron el dispositivo de búsqueda y finalmente los localizaron a las 21.15h a unos 500 metros de donde se inició la búsqueda. Se trataba de un señor mayor de unos 80 años que presentaba síntomas de hipotermia y una señora que le acompañaba. Los efectivos sanitarios desplazados a la zona se hicieron cargo de ambos.

EXPOSICIONS

El passat estiu vam tenir dues exposicions a la sala de les antigues escoles, a l'Ajuntament:

Del 30 juliol al 12 d'agost.- Exposició MIGUEL GARCÍA LISÓN «Dibuixant un territori 1941-2004» amb projecció dels esbossos més rellevants del nostre territori i presentació de l'obra per Arantxa García, filla del artista. Es tractava de dibuixos amb temàtiques i interessos diversos que no imiten la realitat, sinó que l'analitzen i la interpreten.

Després es va oferir l'Exposició AJUDA DIRECTA O.N.G. SAFANÉ «Experiències de cooperació i cultura de

També vam tenir exposicions de Xavi Carrillo i Xuso

pau» amb fotografies d'Eloisa Aldás i Nacho Canosos. A Vallibona a més de veure l'exposició fotogràfica descriptiva de la labor social realitzada per la O.N.G i de la vida quotidiana de la població, disposarem d'un mostra dels treballs que diàriament realitzen les dones i xiquets en la "Casa taller" de Safané, que forma part del "mercat ambulant solidari".

SANT ANTONI

Malgrat el fred siberià prop de 300 persones van participar a la festa de sant Antoni 2012 a Vallibona. Dissabte pel matí es va muntar la barraca a Vallibona amb l'ajut d'uns quants vallibonencs que aguntaren el fred. Als vols de les cinc les cavalleries morellanes de Morella a Cavall van fer l'entrada de la carrasca i en acabar van fer gaudr a xiquets i xiquetes punjant-los a una volteta al voltant de la barraca. Després la comissió va organitzar unes pinyates, algunes d'elles enfarinades, on participaren xiquets de totes les edats. Prop de les set es va fer la missa tradicional en honor a sant Antoni, i en acabar acompanyats pels gaiters la processó de les tees va arribar a la plaça de sant Antoni, on el capellà va fer les seues benediccions, i la comissió va repartir pastissos, mistela i aiguardent a tots ell

assistents. Sant Antoni va estar acompanyat pel dimoni, els seus dimoniets i els dimonis de Bétera que com tots els anys feren correfocs al voltant de la barraca.

En acabar es va botar foc a a la barraca, amb la vigilància dels bombers de Morella que vigilaren en tot moment el foc. A les vols de les 21 hores al poliesportiu es va donar sopar, es va sortejar un corde i com novetat es va fer la típica "oferta" o "subhasta" dirigida amb molt d'èxit per Sento "Cuartiella" on els vallibonencs van oferir productes naturals com ara la mel, oli d'oliva, pastissos, licors de taronja i mandarina, una peça de ceràmica de Xuxo Jesus Rubio, tot per tal de col·laborar amb la Comissió de sant Antoni 2012 amb les despeses originades en organitzar la festa i que pugui continuar l'any vinent.

Vicent Gual, Col·lectiu Avinsilona

INAUGURACIÓ DE L'ÀREA RECREATIVA

Els alumnes-treballadors de l'Escola Taller Els Ports, junt amb l'equip tècnic de la mateixa Escola, Santiago Pérez, President de l'entitat promotora, Mancomunitat Comarcal Els Ports, l'alcalde de Vallibona, Juan Jose Palomo i el tinent alcalde d'aquest mateix poble, Santiago Messeguer, van inaugurar l'àrea recreativa que durant els últims mesos han estat creant els alumnes de l'Escola a aquest municipi.

Després de que totes les persones que allí es van arrimar veieren la presentació dels treballs fets amb les explicacions oportunes i que tant Juanjo Palomo com Santiago Pérez valoraren molt positivament la feina feta, vam marxar tots fins la parcel·la, on es va posar la placa commemorativa que dona fe de l'activitat que allí s'ha dut a terme.

L'activitat es va iniciar fa uns mesos, moment en el que el Servei va acceptar el canvi d'objecte d'actuació esperant a que es poguera començar l'actuació a la parcel·la del polígon de Cincorres en acabar

a Vallibona. En aquesta activitat han treballat totes i cadascuna de les especialitats de l'Escola Taller aportant a la mateixa tots els coneixements que han après durant la fase de formació i la formació teòric-pràctica.

Així, algunes de les activitats que han dut a terme han estat la creació de un mur de pedra de pedrera que separe el talús de la parcel·la, han fet cimentacions per als gronxadors, han dut de la part dels berenadors l'aigua fins la font, han fet la font i els mecanismes d'aprofitament d'aigua de la mateixa, han plantat, etiqueta, seleccionat,... les espècies, tant de la parcel·la com dels jardins del voltant, han deixat preparades les cimentacions per a les faroles solars i arreglat tot l'enllumenat de la zona de la piscina, polifuncional, berenadors,... tot al voltant de la parcel·la. Aquestes son algunes de les accions destacades, encara que hi ha moltes més.

Font: Escola Taller dels Ports

Tisores de fusta de Manuel Beltrán

UN RECORD PER ALS QUI ENS HAN DEIXAT

Com cada any, volem tenir un record per a aquells vallibonencs de naixement o "adopció" que ens han deixat des de l'anterior revista, per la qual cosa donem el nostre condol als seus familiars.

Vallibona acomiadà amb molt de dolor una de les seues veïnes més conegudes i volgudes, Margarita Guimerà Prades, que va morir el 7 d'agost. La seua extensíssima família (tenia 11 fills) va rebre el condol de centenars de persones que ompliren l'església; fins i tot n'hi hagué que es va quedar fora del temple per no poder cabre-hi. Margarita era mare de l'exalcalde Federico Guimerà.

Dos dies després, també moria Eduardo Serret, als 91 anys, pare de Manuel Serret, un dels millors coneixedors del terme vallibonenc, per no dir el millor i que ens el mostra a través de les seues fotografies publicades a internet i la nostra revista.

També al mes d'agost, concretament el dia 14, va faltar a Viladecans als 77 anys, Maria Pla Beltrán, dona del qui va ser Esquiroler de l'Any Arturo Sales. Així mateix, ens han deixat per sempre Rosa Serret (dona de "Folet" Santapau), Felipe Alba Berjaba,

a qui tant devem en les notes festes, la xaranga i l'Ajuntament (va ser regidor) i Emilio Meseguer Doménech, "Emilio Pasqualet".

Hem dit adéu per sempre Francisca Santapau Forner, vídua del molt recordat exalcalde Wenceslao Fonollosa. Dionisio Allepuz Llopis, va deixar-nos aquest passat mes de juliol. Preguem disculpes als familiars d'aquells a qui no mencionem perquè de segur que d'algú ens oblidem.

COL·LABORACIONS

DOMINGO GINER, "ARGILES"

Domingo Giner, vallibonense més familiarment conegut en Vallibona com a "Argiles", per haver nascut en la masia de "Les Argiles", és un valent i aventurer caçador.

En l'any 2008, a els 78 anys d'edat, amb el parla temblorosa i les mans tembloroses, va fer l'aventura de desplaçar-se a Rumania per caçar un os. Quan el va embalsamar, capçal i pell el va guardar en la casa de Vallibona com a record i trofeu.

En l'any 2010 la seva aventura va ser més extraordinària, a els 79 anys se desplaçà a Sudàfrica per matar un lleó. Junt amb el seu equip, se dirigí a Barcelona, allí amb avió a Suïça i des de Suïça amb un altre avió a Sudàfrica. Entre l'ida i el retorn, i l'estada en la "selva", va estar absent de Vallibona 12 dies. A els 2 ó 3 dies, de estar internat en la selva va poder donar la mort a dit lleó.

Per a un caçador aficionat a la caça és el trofeu més gran. Però el extraordinari és el rècord de la seva edat.

En agost del 2010 acabava de tornar de la seva aventura, per lo que al entrevistar-me jo, encara no havia rebut el trofeu embalsamat.

Jo porto dos anys sense poder pujar a Vallibona per malaltia de tota la família, però m'han comentat que la casa és un bell museu d'animals de totes les classes.

Carmen Mestre

POESIES DE JOSEFINA FERRER

LES FESTES DEL POBLE

Retrobo les festes del poble amb cada any.

Per als joves són noves i divertides,

Per als grans, feixugues i llunyanes

amb les campanes de la catedral.

El diumenge a la porta de l'església

es trobarà tot el poble per anar a ofici

que fa el mossén «Paco»,

capellà del poble, perquè és la «Festa Major».

Per la festa, anirem a festes, joves i

grans ens divertirem fent gatzara pels carrers i al ball.

L'orquestrina del poble és «la Xaranga»

que fa la música i el soroll.

Esperem que els xiquets tenquin les festes

amb les seves rialles i el xerroteig,

fins a l'any vinent quan les tornin a celebrar.

EL MIRADOR DEL COLL

Des de la plaça del mirador del coll

repenjada a la barana de pedra

veig una part del poble.

La bifurcació de l'entrada al poble,

el riu, que les aigües hi creixen quan plou.

Una alta pollancreda

amb ulls que vigilen tot el que passa al riu.

De la serralada fins a arribar al cim

la meua mirada segueix el blanc

de la boira espessa, que sembla

que porti un vel, que li arriba fins als peus.

Quan la boira s'esvaeix i surt el sol,

una verda rambla esponjosa,

la bellesa de la qual m'enlluerna els ulls.

Des de el racó de la plaça

repenjada a la barana del mirador, del coll.

EL QUE GUARDO DE TU

Tot el que guardo d'aquestes contradites, des de menut, és màgia.

Els sons i el silenci, el riu i la nit, les olors i la llum, el bosc i la fauna.

Ai, la fauna, menystingut privilegi i menyspreat tresor.

Aquests feréstecs i meravellosos veïns,

que ens sobten, ens observen i ens sorprenen.

Ens recorden que l'ésser humà no ha de perdre mai

la seva arrel intrínsecament lligada a la natura.

Que som natura. Que no estem sols,

i compartim un espai comú i comunitari.

Són veïns de torrents i precipicis, d'avencs i pinedes,

de la serra on la vesprada dibuixa l'ombra fosca

d'un Turmell guardià sofert i ancestral gegant,

defensor natural del vent, del foc i la tempesta.

Testimoni de tant d'esforç i de batalles lliurades.

Tot el que guardo d'aquestes contradites, des de menut, és màgia.

I quan no hi sóc, des de casa lluny, mirant al sud,

comparteixo el sentiment del poeta,

que no mor d'enyorança, sinó que l'enyorança el manté.

I diuen que em canvia la cara només d'arribar a les corbes

que els ulls se m'obren en espurnes,

I doncs, què tindrà aquesta escarpada terra..?

Plena de bellesa, a voltes amable, a voltes aspra i difícil,

quan la història ha forjat amb duresa les seves ànimes.

Epidèmies, guerres, escassetat, dificultats, ..aïllament.

I tot i així, només trepitjar-la t'omple.

Et regala una alegria que recarrega i apaivaga,

i et connecta inefablement a vés a saber quin passat,

que potser no coneixem com hauríem,

però que en som hereus i en pertanyem.

No sé què tens xicoteta terra de gent, murs, pedra i aigua,

que et criden per l'antiquíssim nom de Vallibona.

No sé què tens, però et som fidels.

...i tot el que guardo de tu i d'aquestes contradites,

des de menut, és màgia.

David Randuà.

VALLIBONA EN UNA GUÍA DE CASTELLÓN DE 1900.

Recientemente hemos adquirido una "Guía de la Provincia de Castellón", del año 1900 en la cual se hace referencia a la población de Vallibona, y para conocimiento de los lectores transcribimos los textos que hacen referencia a dicha población en esos años en dicha guía.

Vallibona:

-Geografía. Partido Judicial de Morella, diócesis de Tortosa. Villa de 1.692 habitantes, a 90 km. de la capital, sobre la falda de una colina a la izquierda del río Cervol, entre Castell de Cabres, Puebla de Benifasar, Chert, Morella y Rosell.

-Historia: Se supone de fundación anterior a la dominación sarracena. Formó parte de la antigua tenencia de Benifasar. Durante la primera guerra civil, sufrió grandes desmanes y funcionó en ella una junta carlista nombrada por Cabrera.

-Productos. Trigo, cebada, garbanzos y patatas.

-Fábricas, industrias y feria, no hay.

-Mercado. Se celebra los jueves.

-Ermitorios. Santo Domingo y Santa Águeda.

-Fiestas. El primer domingo de octubre y día siguiente, a los patronos Nuestra Señora del Rosario y Santos Mártires.

-Camino. De herradura escabroso, hasta el ermitorio de Nuestra Señora de Vallivana, en que se toma la carretera de Zaragoza a Castellón, que conduce a la capital.

-Viaje. Directamente por la carretera anteriormente citada o con más comodidad, tomando en Vinaroz el coche correo de Morella y desmontando en Vallivana para recorrer a caballo el resto del trayecto hasta Vallibona.

- Servicios públicos. Guardia Civil de Vallivana.

- Colegio de Primera Enseñanza al frente de D. Antonio Ten Colás y doña Encarnación Gómez Paterna.

- Servicio de correos: De Morella a Vallibona atendido por D. Salvador Benet. Distancia: 20 kms.

- Párrocos y adjutores: Párroco mosén. D. Blas Boix, y Coadjutores, D. Francisco

Omedes y D. Leandro Alcácer.

-Justicia: Atendida por el Juez D. Salvador Meseguer, el Fiscal D. José Monfort, y el Secretario D. José Salomó.

-Puesto de la Guardia Civil, en Vallivana. Al frente del Cabo José Escoín Gómez y 7 Guardias. Comprende: Vallivana, Vallibona y Catí. Al mando del Primer Teniente D. Enrique Femenías y Ortiz, en el puesto de San Mateo.

Alfredo Gómez

LA SAL A VALLIBONA, 1578

Avui dia utilitzem la paraula salari per definir la retribució en diners que percebem a canvi d'un treball realitzat. Aquesta paraula prové de la sal i ve de temps passats on aquest producte va ser molt important, tant que se'l anomenava or blanc. Era un producte estratègic econòmicament controlat per els estats i que s'utilitzava com a moneda de canvi.

A Vallibona també formava part de l'economia i com a testimoni d'aquest passat on la sal era tant important, el tenim en l'acta notarial de l'any 1578 del notari Francesc Barceló (1), on autoritzen a una sèrie de persones, prohoms (2) de Vallibona, a poder anar a Peníscola a comprar sal. Vallibona com tots els altres pobles no s'escapa del monopoli i del poder de la sal, tenint que desplaçar-se fins a Peníscola per poder disposar d'aquest producte.

Resumint l'acta notarial ens diu:

El dia 4 d'abril de 1578 el notari Francesc Barceló i progomens i consellers jurats de Vallibona, congregats dins la casa del consell, nombren y autoritzen als gonrrats en Guillem Messeguer fill den Guillem mº Juan Ber Fonollosa progomens veïns de dit lloc, per a pogué anar a la Gabella (3) de Peníscola a comprar sal per al comú de la Universitat de Vallibona i que si el Gabelot (4) o administrador de la Gabella no li vulguera vendre la sal el conflicte es resoldria en la real audiència que es celebraria en la ciutat de València.

Que si no li vulguera vendre la sal puguen protestar contra lo dit Gabelot puguen anar els singulars de la dita Universitat a per la sal que necessitessin.

Testimonis en Jaume Gil i en Antoni Messeguer llauradors i veïns de Vallibona.

El procés d'obtenció de la sal consisteix en estancar l'aigua salada i amb la forta calor de l'estiu fer evaporar l'aigua provocant la precipitació dels cristalls de sal.

Les salines reials de Peníscola, Borriana i l'Albufera de València son les salines més importants en època foral. Les salines de Peníscola abastien les terres del Maestrat i els Ports de Morella. Foren edificades al segle XIII sobre l'estany que queda entre les dues restingues del tòmbol (5).

Ja trobem poc després de la reconquesta la següent referència relacionada amb la sal:

1263, agost 24, València. Jaume I ordena als homes dels termes de Morella, Culla, Cervera, Coves de Vinromà, Albalat i Benifassà, no compren sal que no siga de Peníscola.

Font: BUTLLETÍ CEM N°85, pàg. 128. ACA. Cancelleria Real. Pergamí nº1754.

La sal va permetre conservar els aliments amb la salaó, ja que te propietats antisèptiques i actua com a dessecant aplicada sobre les carns i peixos i això va fer possible fer viatges llargs sent el començament del Colonialisme.

La sal es l'únic mineral comestible, sent molt important per l'alimentació ja que el sodi que aporta permet compensar l'excés de potassi sobre tot en dietes quasi vegetarianes, a part de utilitzar-se com a condiment per potenciar els sabors, es una substància bàsica per l'alimentació i la salut.

Antigament també s'utilitzava com a recubriment en els forns "morunos", es cremava tornant-se la sal líquida creant una capa de cobertura. També s'utilitzava com a material de defensa en pendents per dificultar la pujada del enemic cremant la fusta i la sal fent una capa que cristal·litzava i patinava.

La decadència de la sal va començar a principis del segle XX quan es va millorar els mètodes d'extracció així com sistemes alternatius de conservació dels aliments.

Notes:

(1) 1578-1579, Notari Francesc Barceló. Signatura 447, AHNM.

(2) Prohoms, persones distingides d'un poble o ciutat als qual s'els concedeix algun privilegi.

(3) La Gabella, es el magatzem on es guardava i s'expenia la sal. Monopoli oficial de la sal. També era un impost quan es compraven productes com el oli el vi o la sal.

(4) El Gabelot era l'administrador d'una Gabella.

(5) Font: Geoarqueologia i Quaternari litoral: memorial Maria Pilar Fumanal, pàg. 372.

Bibliografia:

AHNM.

Butlletí N°71 CEM. Pàg. 107.

Diccionari català-valencià-balear, Alcover-Moll.

Transcripció del acta notarial sobre l'autorització per anar a buscar sal a Peníscola, Vallibona 1578.

L'estat del document i la grafia del escrivà dificulten la seva lectura. El signe (?) es per indicar paraula dubtosa o desconeguda.

Ref. 7479:

Ab carta publica .....? feta en lo lloch de Vallibona @ iiii dies del mes de Abril del any de la nat de nostre senyor deu .....? y retificada y mi franses Barcelo vei de Vallibona y autoritats ap.....y real y son lo regne de Valencia y.....? publich aço de mei? altri ferit e y dit notari fe fasendo ronda y appar con los gonrrats en Bernat Redon jurat en Pere

Messeguer y en Agosti Llopis Jurats y en Joan Messeguer dit de la Tor reta y en Antoni Falco en Joan Barsal en Miquel Querol en Antoni Querol en Pere Bernat, en Pere Giner en Jaume Redon Jaume Llopis, Gabriel Segura m. mql? Serret, Guillem Segura, Bertg? Pla, Joan Mitjavila progomens y cosellers jurats e congregats dins la casa del consell y meu de e fsencio benanides? nuncio sense?... ningu so de trompeta? a.....? y semblats y altres negocis se ....? juntar tots un animo fen, et neminedifore? paute? gratis e? facin e contituen y sin dichs arsos? y procuradors sens a de la dita universitat e singulars de aquella als gonrrats en Guillem Messeguer fill den Guillem mº Juan Ber fonollosa pro gomens veins de dit lloch pnt y agegrats? lo carrech de dita procura o i sindicat **Ref. 7481:** de paniscola o davant altre qual sevol official aqui pertanyga y en presencia de aquell o de aqlls .....? que ates que noy ga gabellot ni administrador o que aquell no li ven sal ni yga? sal en la gabella qual? dita universitat y singulars de aquella puguen anar @ qualsevol altra part @ despeses de dit gabellot o arrendador ...? de justícia? puguen conforme @ una sentència en epor anys propass...? pronunciator en la real audiència ques celebra en a ciutat de Valencia o si gabellot y administrador y gania y no lo ven dia la sal quel demanara als respectes de grat? dits puguen protes tar contra lo dit gabellot o adm nistrador de totes les coses desus di tes ço es que puga anar la dita universitat y singulars de aquella per la sal que gaura menefer @ despeses del dit gabellot o administrador

Ref. 7480:

Y que en nom dells e de la dita universitat e singulars persones de aquella puguen compareyter davant qualsevol jutje ayeieccle? sia fhich? com singular y davant aquells desos suells? allegar e senyaladament peraque en lo dit nom puguen compareyter davant lo gabellot de la gabella de la sal de la vila de paniscola o davant altra qualsevol persona que tinga carrech de dita gabella o administració de la sal o davant dels arrendadors de dita sal y pera requirirlos quels venen sal ayere? peral comu de dita Uni versitat com perals particulars de aquella esi gabellot noy gaura ni altre administrador qui administre dita gabella o sal o lo dit gabellot y administrador noli vendra la dita sal o noy gaura sal ni gabellot ni adminis trador que puga compareyter davant lo magch. balle de dita vila

Ref. 7482:

o/ arrendador en qualsevol lloch agon li sia permes anar y dita sal conforme @ la sentència real ab etiam?? pera acusar qual sevol penes e pa requirir sien rebuts actes de dites coses volent ay xi que cadagu de aquells puga compareyter ?? e lo que y la? qu sera començat perlo altre puga eser finit y acabat et ad lites? large cum posse subpi? tuenti promesent y jurant et? que tot ço y quant y aquells para fet tindran y observaran? sols obligacio dels bens de la dita Universitat a nod ef achi Vallisbone Fetes? los gonrrats en Jaume Gil y en Antoni Messeguer llauradors de Vallibona veins.

Jordi Fonollosa

EL FACTOR HUMÀ VALLIBONENC AL SANTUARI AL LLARG DE LA HISTÒRIA

En la signatura de l'acord de la declaració del Patronatge de Sant DOMINGO a Vallibona i la petició al Rei Jaume I, va haber la més que possible participació del beat Fra MIQUEL de FABRA (*), frare dominic que formava part del seguissi del Rei, i introductor dels dominics al bisbat de Tortosa. Aixó pugué ser a l'any 1235, ja que Sant Domingo fon canonitzat l'any 1234. Una estampeta ens diu.... (si no fue el primero, al menos sería de los primeros años que se daba culto a santo Domingo) La rebelió morisca de les famílies BANU HASSAN i BANU CATIM, (Benifassà i Catí, pobladors d'estes terres) es va acabar un dia 4 d'agost, festivitat aquells temps del Sant. Els protagonistes d'aquella iniciativa són els signants de la CARTA-POBLA de Vallibona. Es deien:

VIDAL DE SOGUES, BENET DE BEARN, FORTUNY DE MORES, MIQUEL DE LA FONT, BENET D. ASCICLE, BERNAT REI, JOAN DE DONARANA i demés pobladors nous de la Vallibona.

L'any 1284 (Era Hispànica que correspon al 1253 de la Era de la Encarnació o actual), NA SAURINA, realitza testament a Morella tot dient: "ITEM DIMITO SANCTO DOMINICO VALLIBONE, DUOS SOLIDOS".

Durant l'any 1309, PERE GÓMEÇ de la Vila-franca del Saït, visita el santuari i: DONA 12 SOUS PER ST. DOMINGO DE VALLIBONA, en formar part dels Terços dels Termes Generals de Morella per lluitar contra els moros de Granada.

Es redacta l'inventari a l'ermità ANTONI LOCINA.

Per les actes de la Visita Pastoral a Vallibona del Bisbe FRANCESC PAHOLAC el dia 1 d'octubre de 1314, sabem que és vicari de la parròquia i responsable del santuari Mossén PASCASI DE PAÜLS. Entre 1412 i 1413, SANT VICENT FERRER, fa esporàdiques estades a Vallibona i al santuari del seu fundador, durant les converses semi-secretes, preparatòries per solucionar el Cisma d'Occident. (Papa Luna).

De 1314 tenim una relació dels Patrons del Santuari, presidits pel Justícia de la Vila, (alcalde): PERE CANALS i els síndics, (regidors): FRANCESC DE BRAMINYANA, BARTOLÍ CERDÀ, GUILLEM DE LIMINYANA, JOAN SANTS, PERE BLANC, ARNAL DE LIMINYANA. Durant el rectorat a Vallibona de Mossén BONANAT MASCARELL, l'any 1360, es realitza el contracte del Retaule o Tabernacle de Sant Domingo a un pintor de la vila de Sant Mateu.

Pel segle XV, trobem la presència amb quefers, pel santuari, del mestre d'obres i pedrapiquer vallibonenc, DOMÉNEC BARCELÓ. Autor de l'absis del veí Convent de Benifassà.

Aquest mateix segle, aplega a Vallibona el Retaule contractat anys anteriors i és col·locat al Santuari de St. Domingo. Per sort, actualment, està restaurat i exposat a una capella de l'església parroquial (presbiteri a la part de l'evangeli).

Al segle XVI, visita múltiples vegades el santuari l'il·lustre vallibonenc, prevere de gran influència al bisbat de Tortosa, llicenciat en dret canonic, teòleg, filòsof i confesor del Convent de Sta. Clara de la capital de la diòcesi, el Dr. JOSEP DE FONOLLOSA.

Del s. XVII, tenim constància de la constitució de la Confraria de St. Domingo, amb seu al mateix santuari. A la següent centúria, donen testimoni de que ja existia la dita Confraria i que tenia els corresponents permisos i butlla del Papa i aprovada pel bisbe ordinari. Sols tenia les despeses de l'església el dia del Sant, pagades amb les rendes de l'ermita i les almoïnes voluntaries dels devots. Diu que del que sobrava es pagava a l'ermità.

Donen testimoni i son protectors els síndics:

LORENZO MESSEGUER DE FRANCISCO, FRANCISCO MATHIAS DE JOSEP, JOSEP BENET DE VICENTE, DOMINGO PLA DE LA BORJA.

Durant la segona part del s. XVII, el notari vallibonenc ISIDRE MESSEGUER, sembla que actua de marmessor dels bens del santuari. Aquest notari, s'havia destacat també en el pleit de les Aldees per emancipar-se de la metròpoli Morella, independència aconseguida l'any 1691.

El segle XVIII, concretament l'any 1748, es contracta la construcció de l'actual temple als mestres d'obra: JOSÉ CRISTOBAL i JAIME ASENSIO.

Comencen les obres l'any 1754, al paviment de l'ermita, s'hi troben 9 rajoles, col·locades ara als peus del presbiteri i anteriorment només entrar al santuari, on podem llegir: SAN DOMINGO ORA PRO NOVIS JUNIO 221754 R (sic)

I acaben a 1784, segons marca la reixa-barana del cor.

Uns anys més tard, és fundida l'actual campana de l'ermita que mira al oest o plaçeta del santuari.

La seua inscripció es: S. DOMINGO. ORA PRO NOBIS. AÑO DE 1797 SIENDO R. D. ANTONIO FOLCH. Y MIGUEL PLA Y JOSEF PLA ELECTOS. (*) PALACIOS ME HIZO.

Els GOIGS al sant que actualment es canten, tenen tota l'estructura literària de ser escrits durant aquest segle.

Durant el segle XIX, el santuari i els seus voltants, són considerats com a llocs segurs i discrets per les forces carlines del general tortosí RAMÓN CABRERA I GRIÑÓ, com a seu de Juntetes i Batallons per protegir Morella dels atacs de les tropes Liberals o Constitucionals. A les darreries d'aquest segle, el santuari és visitat per l'il·lustre vallibonenc, l'Excelentíssim i Reverendíssim JOSÉ DOMINGO MESEGUER I COSTA, bisbe primer de Lleida i després de Granada. Disposem d'un llistat de vicaris de Vallibona, que eren al mateix temps responsables del culte al santuari al segle XIX.

Mosséns: AGUSTÍ SANZ CRUELLES, FRANCESC ALBIOL VANTURA, VICENT SEGURA RIPOLLÉS, MATIES MESEGUER CARDONA. (vallibonenc), PER LLUC VERDERA.

La campana que mira al sud, és fundida aquest segle, concretament a 1851, és de tamany similar a la primera, la seua inscripció és més senzilla i peculiar que l'altra, diu Així: SANTO DOMINGO DE GUSMAN. 1851. (SIC)

Del segle XX, destaquem la rectoria del sacerdot vallibonenc, Mossén VICENT QUEROL PASCUAL, familiar-domèstic del arquebisbe Meseguer y Costa, que rebia l'ordenació presbiteral de les seues mans a la ciutat de Granada, a la mort d'aquest, es reintegra a la diòcesi de Tortosa i és destinat a Vallibona. A ell es deu la predicació durant dues setmanes al santuari del gran predicador i posteriorment canonitzat, SAN JOSÉ Mª RUBIO. S.J.

Els primers anys del segle, es vicari Mossén VICENT JOVANÍ MAS, vallibonenc que posteriorment va ésser nomenat canonge de La Havana a Cuba. Per les seues ajudes a la restauració de la parròquia del poble i les aportacions assistencials, va ser declarat FILL PREDILECTE DE VALLIBONA per l'Ajuntament.

Fa una sola visita com a sacerdot, Mossén MANUEL MESEGUER MAS, fill de Vallibona, perquè moriria molt prompte.

El beat MATIES CARDONA MESEGUER, vallibonenc, fa diverses estades a l'ermita, exercint d'escolanet en les rogatives, durant el rectorat de mossén MELCIOR BOIX RAMBLA.

A 1900, és escrit l'Himne popular que actualment cantem a Sant Domingo per mossén BLAI BOIX, natural del Forcall i rector de Vallibona, aquest rector és membre actiu de la corrent de la "Renaixença" de Mossén CINTO VERDAGUER, que al bisbat de Tortosa i terres castellonenques crearen escola els mosséns BETÍ BONFILL de Sant Mateu, GARCIA GIRONA de Benassal i PUIG de Catí. La música de l'himne és del sacerdot de Cinctorres, el beat JOSEP Mª PERIS.

El segle XXI, és el del robatori de la imatge del sant titular i dels inicis de la restauració. Concretament, l'any 2003, visiten la desolada ermita, els frares dominics VITO, T. GÓMEZ GARCIA, Assistent Federal dels convents dominicans femenins d'Aragó i JOSÉ ANTONIO HEREDIA, que havien realitzat la donació de la nova imatge de St. Domingo, acompanyats per l'alcalde VENCESLAO

FONOLLOSA MESEGUER i TEÒFIL PITARCH VIVES.

A Desembre de 2007, el santuari rebia la visita de la Comunitat de Frares del Convent de St. Domingo del Vedat i dels dominics seglars de Torrent, tots presidits pel ja esmentat Pare VITO: T GÓMEZ GARCÍA, actual Postulador General del Ordre i del Secretari de la Postulació, el italià Fra FRANCESCO RICCI, residents els dos al Convent de Sta. Sabina a ROMA, seu de la Curia Generalícia (*) *Fra Miquel de Fabra, va ésser dels primers dominics, deixeble directe de sant Domingo, coetani del fundador, es varen tractar personalment i estimar. Aquest religiós, serà un admirador entusiasta del seu mestre i del carisma del Ordre de Predicadors, tant, que va ser enviat pel propi Sant Domingo a la Cort de la CORONA D'ARAGÓ, al costat del mateix Rei JAUME I. És l'introducció dels dominics a la Confederació Catalano-Aragonesa. És l'únic deixeble directe del Sant fundador del que es conserva el seu sepulcre. Actualment el sarcòfag està a la Basílica de Sant Vicent Ferrer de la ciutat de València, als peus de l'altar del seu mestre i fundador SANT DOMINGO.*

(*2) *La figura dels "electos" de la campana, és en la nostra llengua, ELECTE i ELECT i per malformació popular ALET. Eren persones escollides per les autoritats, gremis i confraries per desenvolupar una funció concreta i representar-los, com també, ajudar als MAJORALS d'una festa per captar diners i espècies (OFERTA), per les despeses. En este cas de la campana serien els consensuats per l'ajuntament i la Parròquia per aconseguir mitjans econòmics, supervisar el treball del fundidor i rebre correctament l'encomanda.*

L'exvot de San Domingo restaurat

Documentació de Teòfil Pitarch

Envieu les vostres col·laboracions a:

webmaster@vallibona.net
o J. Emili Fonollosa
Avgda. Llibertat n° 2 - 5é B
Vinaròs 12500.

HEM LLEGIT A ...

LA WEB DE CANAL 9

L'OMBRA DE LA PASTORA

El dissabte 10 de desembre, a les 20.25 hores, Dossiers emeté el reportatge "L'ombra de la Pastora", un recorregut per la vida d'un personatge contradictori i enigmàtic, que pot ser home o dona, àngel o dimoni. Reconstruïm amb testimonis i imatges d'excepció la història vital de la Pastora, que des que naix i fins que es mor, és víctima i autor de moltes injustícies. És coneguda com la maqui hermafrodita, però és molt més que això. Va nèixer a Vallibona, als Ports, l'any 1917 i li posaren Teresa Pla Meseguer.

Jornada sobre la Pastora a Vallibona

Teresa Pla Meseguer era un xiqueta amb una malformació. Rebutjada per la família, als 11 anys l'envien a un mas a treballar de pastora, creix entre les muntanyes dels Ports i el Maestrat vestit de dona i amb un cos d'home. Als 32 anys se'n va amb els maquis, no per motivació ideològica, sinó perquè amb ells troba la seua identitat. Es talla els cabells, es lleva la falda i es canvia el nom de Teresa pel de Florencio. Comet assalts i segrestos, és còmplice de crims, es converteix en el criminal més buscat per la Guàrdia Civil als anys 50. Passa dos anys amagat a la cova de l'Àguila, al terme de Xert on se li oblida fins i tot parlar. Fuig a Andorra i allà el detenen l'any 60. El jutgen i l'acusen de 29 assassinats. Ell sempre ha dit que era innocent. El condemnen a mort, però l'amnistien l'any 77 i com que no té on anar li demana ajuda a un funcionari de presons que havia conegut a la Model de València. Se'n va a casa d'este funcionari, Marino Vinuesa, a Olocau, i amb ell i la seua família passa els últims 27 anys de la seua vida fins que mor l'any 2004.

En 'L'ombra de la Pastora', l'equip de Dossiers recull el testimoni de les persones que l'han conegut en les diferents etapes de la seua vida: les seues nebodes, les seues víctimes, els escriptors que han escrit sobre la seua història, els veïns dels Ports i el Maestrat que l'han conegut, i els membres de la família Vinuesa, que l'acolliren a casa. Vorem imatges inèdites de Florencio Pla Meseguer i també escoltaran el seu testimoni en l'única entrevista que ha fet a una televisió. Va ser a Canal 9, l'any 90.

Però 'L'ombra de la Pastora' s'escampa encara hui per la seua terra. Per això, visitem cadascun dels escenaris que ell ha recorregut, la masia on va nèixer, la cova on es va refugiar durant dos anys, recorrem a peu igual que ell ho feia les serres de la Tinença de Benifassà en un documental que també vol mostrar les terres de la Pastora i comprovar que la terra marca la vida d'una persona fins a límits inimaginables.

En definitiva, un vida de novel·la que s'ha convertit en un èxit editorial, en un best-seller, amb el llibre On ningú no et trobi, d'Alicia Jiménez Bartlett, que guanyà el Premi Nadal. Una vida a la qual Dossiers posa veu i imatges en el documental "L'ombra de la Pastora", que s'emeté el dissabte 10 de desembre, a les 20.25 hores, a Canal 9 i el dimarts 13 de desembre, a les 21.00 hores, pel Canal 9/24, i el dissabte 17 de desembre, a les 22.30 hores, també pel canal 9/24

ACONDICIONAMIENTO PUERTO DEL QUEROL

El Ministerio de Fomento ha aprobado la información pública del proyecto de trazado del acondicionamiento del tramo Barranco de la Bota-Masía de la Torreta correspondiente al Puerto del Querol entre los puntos kilométricos 46+300 al 54+900 de la carretera N-232, en la provincia de Castellón.

El proyecto de trazado, junto con el correspondiente estudio de impacto ambiental, se ha sometido a información oficial y pública a efectos del cumplimiento del art. 9 del Texto Refundido de la Ley de Evaluación de Impacto Ambiental, modificado por la Ley 6/2010, de 24 de marzo, y a lo establecido en el artículo 10 de la Ley 25/1988, de 29 de julio, de Carreteras, modificado por la Ley 24/2001, de 27 de diciembre, y concordantes de su Reglamento.

Características Técnicas:

El trazado discurre en las proximidades del corredor ocupado actualmente por la N-232, en el tramo comprendido entre los PK 46,3 y 54,9, cruzando los montes de Vallivana (Puerto del Querol), desarrollándose íntegramente por el término municipal de Morella.

El tramo comienza con la actual N-232, manteniendo la sección transversal con 3 carriles de circulación existentes en el tramo de carretera ya acondicionado, de tal modo que se pueda enlazar

COMARQUESNORD.CAT

VALLIBONA PATEIX PER L'AIGUA

Vallibona ha llançat un avís d'alarma davant possibles problemes d'aigua. Durant aquest dimecres al matí s'han realitzat diverses operacions en la deu del Ullal del Gorg del que es proveeix la localitat. Una zona que dona aigua a tres dipòsits, dels quals estan funcionant actualment la meitat "estem aguantant amb un i mig" informava el primer edil, Juan José Palomo. A hores d'ara ja s'ha localitzat el problema.

Davant aquesta situació, des de l'ajuntament es van agilitar els tràmits "arriba en un moment de l'any que cal actuar ara per a no tenir dificultats a l'agost quan es multiplica la població" indicava l'alcalde. Els treballs es concentraren en aquesta deu d'on flueix directament l'aigua, que després utilitzen els veïns, mitjançant una maquinària especial per a detectar fugides. "No sabem l'abast de la fallada, fins que no actuem no es podrà realitzar una avaluació, però en principi seria una fugida que no té perquè donar problemes a l'arribada d'aigua a la localitat" assenyalava Palomo.

La complexitat de la penetració va obligar a cancel·lar l'actuació prevista el dimarts per la vesprada. "És un procés complicat i es necessiten uns aparells concrets que puguen corroborar el diagnòstic de la situació de l'aigua" afegia Colom. D'aquesta forma es coneixerà el problema i les previsions més optimistes apunten que serà una petita fugida i no donarà problemes al proveïment a la localitat. Les més negatives podrien obligar a agilitar els treballs per a solucionar els problemes que existeixen i intentar que donen aigua als tres dipòsits de Vallibona.

VALLIBONENCS I PENA-ROGINS VIUEN EL SEU AGERMANAMENT HISTÒRIC AMB MOLTA EMOCIÓ

Com cada set anys, dissabte es va complir la tradició i els veïns vallibonencs van baixar en Rogativa a la Mare de Déu de la Font en senyal d'agraïment i van visitar els seus germans de Pena-roja. 2012 ha estat any de 'Pena-roja i Vallibona, Pobles Germans', un Any de Rogativa que passarà a la història per l'emoció i l'evolució d'una tradició que edició rere edició va a més. I és que més de 2.000 persones es van congrega als carrers de Pena-roja per viure la festa més important (i a la vegada més emotiva) d'aquests dos pobles germans.

L'emoció i les llàgrimes van donar senyals de presència a l'alçada del Pont Xafat, quan es va produir el retrobament, set anys després, entre els germans de Vallibona i Pena-roja. En l'entrada del poble matarranyenc, camí de Coratxà, centenars de veïns del poble esperaven l'arribada dels vallibonencs, que van entrar a la vila passades les sis i mitja de la tarde. Entre els assistents, filles de Vallibona casades a Pena-roja, com la Laura Pla o la Lolín Beltrán, que no van amagar l'emoció d'esta festa centenària. La Paula Pallarés, pena-rogina de mare vallibonenca, també va explicar que és un dia molt especial, i que en esta última edició ha col·laborat en la festa com a dolçainera.

Al Pont Xafat, los pena-rogins van donar la benvinguda als germans vallibonencs. De la mà del seu alcalde, Francisco Esteve va defensar que la Rogativa "és una tradició centenària que transmetem de pares a fills. I que tot i que canvien els temps i també la gent, aquí al Pont Xafat se manté la tradició. Una tradició de visitar la Mare de Déu de la Font i que no podem perdre perquè és el patrimoni dels nostres avantpassats". Per la seua part, l'alcalde de Vallibona, Juanjo Palomo, va subratllar que "després de tants i tants d'anys, esta tradició està més enfortida que mai", i que "cada set anys venint a renovar-la amb els nostres fills com van fer els nostres pares amb nosaltres".

Precisament al Pont Xafat, vallibonencs i pena-rogins se van intercanviar el Guió de la Mare de Déu de la Font i el Sant Crist de Vallibona, per baixar en processó fins a la plaça major de Pena-roja. Va ser en aquest punt on molts dels caminants que venien de Vallibona van aprofitar per descansar i prendre energies. Entre els caminants hi eren Bernat i Tonyo d'Herbers, que van destacar als micròfons de Ràdio Matarranya i Nord que "tot va anar molt bé. L'organització ha estat perfecta. Ha hagut molta boira al primer tram i no hem pogut veure el paisatge. Però bé. Hem estat molt a gust i molt bé. I aquesta no és la primera vegada que baixem".

. Fins a la Mare de Déu

Des de la plaça major de Pena-roja, molts dels devots van seguir en Rogativa fins a la Mare de Déu de la Font, com marca la tradició. Altres caminants, alguns d'ells eixien a l'obra de teatre, es van quedar a Pena-roja per tancar els preparatius de la representació de teatre. Precisament, l'actuació va servir també per inaugurar el nou Centre Cultural del municipi, un espai que tot i la seua magnitud, es va quedar petit, ja que més de 800 persones volien seguir la representació. Com ja va succeir la primera vegada que es va fer l'obra de teatre l'any 1984, escrita per l'escriptor pena-rogí Desideri Lombarte, esta va esdevindre un èxit.

De cara a la nit, sopar de germanor amb fesols i abadejo com marca la tradició, per saltar després a l'actuació de l'orquestra i discoteca mòbil. Al dia següent, va arribar el moment més trist de la Rogativa. Arribava l'acomiadament entre germans, molts dels quals no es veuran fins d'aquí set anys. Precisament, i després de la litúrgia a l'església de Santa Maria la Major de Pena-roja, los veïns pena-rogins van acompanyar als vallibonencs fins a l'entrada del poble.

Per la seua banda, la Rogativa dels vallibonencs encara havia de fer camí cap a Herbers.

. Més de 1.000 caminants

Pel que fa a xifres, es pot considerar la Rogativa de Vallibona i Pena-roja de 2012 com una de les més nombroses que es recorda. De fet, més de 1.000 persones (entre devots i caminants) van eixir des del municipi de Vallibona. Hi va participar gent vinguda de tot arreu. N'hi havia d'Herbers, de Torredarques, de Mont-roig, com no de Vallibona, del Forcall... Però també altres vinguts de València i Ontinyent, per exemple. Una comitiva de més de 1.000 persones que a Coratxà (el punt de dinar) encara va créixer. De fet, l'alcalde de Vallibona, Juanjo Palomo, va explicar que "en aquest punt encara s'hi van sumar unes 300 o 400 persones més".

Per la seua banda, l'alcalde de Pena-roja, Francisco Esteve, també es va mostrar molt satisfet per com havia anat la Rogativa 2012, la segona Rogativa que fa com alcalde de Pena-roja. En aquest mateix context, va voler agrair l'esforç que ha hagut al darrere, gairebé tota de forma desinteressada, perquè tot el que envolta la Rogativa hagi estat un èxit. A més, Esteve va defensar que "ha participat molt la gent i això demostra que les coses milloren. Va vindre molta gent a la Rogativa, una cosa que no s'havia vist mai. És una tradició que va a més. No és igual com fa 100 anys, i també demostra que els pobles menuts tenim moltes coses a dir".

L'any 2012 ha estat any de Rogativa entre Vallibona i Pena-roja, dos pobles germans. Una rogativa que es remunta l'any 1347 i que està considerada com una de les més ancestrals del nostre territori. Una rogativa que no tornarà fins al 2019 i que enguany també ha produït nous agermanaments. Parlem, en concret, de l'agermanament entre els músics i dolçainers de Vallibona i de Pena-roja, que van actuar de forma conjunta una vegada es van trobar en el Pont Xafat.

VALLIBONA ACOMIADA LES SEUES FESTES AMB AIGUA

La festa de l'aigua ha fet gaudir de valent a tots els festers de Vallibona. Xiquets, joves, i gent més gran, no ha dubtat a participar en aquesta celebració que fa uns anys es va instaurar en el programa de festes majors. La xaranga li ha acabat de posar els tons festius; l'alegria sortia per tots els carrers.

Carrers tranquils, massa en ple hivern, que ara respiren vida per tots els racons. Des dels balcons i perxis la gent col·labora en la festa llançant poalsd'aigua; alguns fins i tot fan servir manegues per tal de que no calgue repostar i la pluja festera no pare. En aplegar al local de la Comissió, la música i l'aigua han parat uns instants per tal de reposar forces en un bon esmorzar a base de productes de la terra i un refresquet. Però de seguida el bombo i trombó han tornat a posar en alerta a la gent, i fins i tot els veïns que encara no havien llançat líquid des dels seus balcons, respectant la taula parada per el vermutet, s'han afegit a la festa.

La temperatura era agradable a Vallibona, i bona part de la gent anava tant preparada que s'ha posat el banyador per sortir de casa; alguns portaven impermeable. Les pistoletes d'aigua, les casseroles i perols, invents casolans per llançar-la més alt i més lluny, garrafes...qualsevol eina servia per sorprendre a la resta de veïns. Els que llançaven des del balcó tampoc s'han estalviat, i si no havien tancat la porta fins i tot se'ls ha banyat el saló.

Quasi al final de la volta, els núvols han tapat el cel, i els trons i els llamps s'han afegit a la xaranga com efectes especials. La pluja, encara que testimonial tampoc s'ha perdut la festa.

Amb les celebracions religioses de la Maredeu d'agost es posarà punt i final a les festes de Vallibona que van començar el passat dissabte, dia 6.

VILESIGENTS.BLOGSOME.COM

VALLIBONA I PENARROJA A LES PESTES

Lo 2012 és importantíssim per a Pena-roja. És any de Rogativa de Vallibona a Pena-roja. Una cita que es repeteix cada set anys, i que marque l'agenda de les dos viles des de fa més de sis segles i mig, i prop d'un centenar d'edicions.

L'origen de la rogativa se situa en l'any 1347, amb l'epidèmia de pesta negra. Vallibona es queda sense dones joves, i set xics acompanyats del capellà ixen a buscar dones fora. Creuen tota la Tinença de Benifassà fins que a Pena-roja, a set hores de camí, troben set mosses amb les que es casaran. I així comença una rogativa d'agraïment per la recuperació de la vila que es repeteix cada set anys.

L'origen de la Rogativa, per la pesta negra, ajuda a fer pensar sobre la nostra història més obscura. La pesta té origen asiàtic. La seua entrada a Europa es produeix pels ports comercials europeus situats al mediterrani, en un procés incipient de mundialització. I va assolir tota Europa, perdent-se un terç de la població del vell continent.

Dos van ser les raons donades en aquell moment sobre l'origen de les morts: la causa jueva i la causa esotèrica. La de l'origen jueu va donar lloc a una onada de persecucions dels jueus, a qui s'acusava d'intoxicar els pous. Però a pesar d'atribuir-los l'origen de la pesta, els jueus morien de la malaltia com tota la resta d'humans. I en segon lloc, els astròlegs culpaven de la malaltia a una conjunció dels astres que causava els mals.

Tant la xenofòbia com l'esoterisme són dos prejudicis que encara ara tenen credibilitat, sobretot en els pitjors temps. La font real de contagi, que eren les rates, no va ser evident fins més tard. Però en esta causa s'amaga que, encara ara, nos espantem en veure rates.

EL MUNDO, CASTELLÓN AL DÍA

DESCUBREN PINTURAS FÁLICAS DEL SIGLO XIII EN UNA IGLESIA RURAL DE CASTELLÓN

Los participantes en la ancestral romería que celebra una vez cada siete años el pequeño municipio castellanense de Vallibona hasta la localidad de Pena-Roja de Tastavins (Teruel), tendrán mucho de que hablar en esta edición de 2012, porque los trabajos previos a la restauración que se está ejecutando en la iglesia parroquial han permitido sacar a la luz las pinturas de la antigua cubierta mudéjar, ejemplo del siglo XIII considerado único en la Comunidad Valenciana.

Y es que junto a las decoraciones pictóricas comunes en la época -tales como animales o motivos florales- de las seis cabeceras de vigas de maderas, se ocultaban tras la bóveda moderna una serie de dibujos y pinturas de penes de distintos tamaños que los expertos atribuyen a los pintores del templo en la Edad Media.

Así, mientras se organiza la tradicional romería para el próximo mes de mayo y la iglesia de Nuestra Señora de la Asunción se 'pone guapa', la Generalitat Valenciana quiere restaurar todas las pinturas para que se puedan visitar, y quizás podría coincidir con tal

peregrinación que solo se desarrolla una vez cada siete años.

De momento, las más comunes ya han sido tratadas, mejoradas y expuestas en el Museo de Belles Arts de Castellón y la Conselleria, a través del Instituto Valenciano de Conservación y Restauración, hará lo propio con las pinturas del órgano viril que reflejaba el hombre del siglo XIII.

Vallibona es un pequeño municipio de Castellón que pertenece a la comarca de Els Ports.

Situado en las montañas de Benifasar a orillas del río Cérvol, la localidad apenas cuenta con cien habitantes, según los últimos datos registrados en el INE (Instituto Nacional de Estadística) de enero de 2010. Su población es de origen musulmán, aunque conserva un topónimo valenciano de origen latino. Conquistada por el rey Jaime I hacia 1232, su primer señor feudal fue don Blasco de Alagón, quien le concedió Carta Puebla en 1271.

Entre el patrimonio religioso que conserva, se ensalza esta iglesia parroquial dedicada a la Virgen de la Asunción, de estilo gótico y barroco, con el interesante artesanado en su bóveda, un templo declarado Bien de Interés Cultural.

El municipio ha dado personajes célebres antagónicos, como es el caso del obispo de Tortosa y Chantre de la catedral de Lérida, Rafael García Segura, y el caso de Teresa (o Florencio) Pla Meseguer, 'La Pastora', guerrillera maqui hermafrodita que naciendo mujer se transformó en un auténtico hombre, de apariencia, corazón y hechos.

Mireu l'actualitat de Vallibona per internet a les webs i facebook d'Avinsilona, Amics de Vallibona, Comarques nord, 3x4 info, Vinaròs News, Vallibona.es i Vallibona notícies.

DIARI DE TARRAGONA (S.F., J. R.)

AL SERVEI DE LA CIUTADANIA

Durant més de quaranta anys, el tortosí Vicent Cuartiella ha dedicat la seva vida al cos de la Policia Local de Tortosa. Quatre dècades plenes de records

Tota una vida dedicada al servei de la ciutadania. Amb aquestes paraules es podria resumir els 43 anys que el tortosí Vicent Cuartiella, tot i haver nascut a Vallibona, ha entregat com agent de la Policia Local de Tortosa.

Poc temps després de la seva jubilació, i després que el cos local hagués reconegut els seus anys de dedicació durant la celebració de la festa institucional de la Policia Local, encara manté fresc el record que el va empènyer a formar part de les forces de l'ordre públic locals.

«Després de fer el servei militar l'any 1968, vaig venir cap aquí i vaig entrar a formar part del cos. Sempre m'havia agradat per la senzilla raó de servir el ciutadà». El seu ingrés va passar per una primera fase entre burocràcia: multes, informes i tot tipus de documents ocupaven Vicent Cuartiella durant tot el dia.

Però com tot esforç aquest exagent de la Policia Local va rebre la seva recompensa més tard, quan va passar a ser encarregat del torn de nit. Des d'aleshores, i segons explica Vicent Cuartiella, «aquests sis anys van ser els més bons que he passat al cos perquè vaig actuar veritablement com a policia local».

Durant aquestes quatre dècades al servei de la ciutat, les experiències viscudes són innumerables, però algunes han deixat més empremta que altres. El record més desagradable va ser l'accident del càmping dels Alfacs, segons recorda. «Quan vam recuperar els fèretres em va tocar acompanyar els familiars a reconèixer les víctimes; va ser molt dolorós. Mai s'està preparat per a una situació així».

Aquest no és l'únic record que conserva aquest exagent; l'extensa nostàlgia de Vicent Cuartiella evoca altres moments històrics després de sobreviure a una dictadura i d'iniciar el camí cap a la democràcia. «En aquells temps no teníem els recursos ni mitjans que hi ha avui en dia, però mai m'ha frenat res: he fet cursos de català, cursos d'informàtica, etc. Sempre he intentat ficar-me al dia en tots els sentits», explica aquest tortosí.

Però durant aquestes quatre dècades de sencera dedicació, també han contrapesat en l'àmbit familiar. «Has de renunciar a passar dissabtes i diumenges amb la família, i la dona és qui més ho pateix, però la satisfacció de veure el treball ben fet ho compensa», reconeix.

Amb totes aquestes vivències a les seves espatlles, aquest exagent de la Policia Local de Tortosa agraeix al cos tortosí el tractament que ha rebut durant tots aquests anys, i postula a les futures generacions que «tinguin com a referència el treball que han realitzat els seus antecessors perquè, com diuen, i cert és, la veterania és un grau».

ACTIVITATS D'AVINSILONA

MARXA NOCTURNA LLUNA PLENA 16 D'AGOST

El proper dijous 16 d'agost de 2012 a les 22 hores des de la plaça de sant Antoni partirà la Marxa Nocturna de la Lluna Plena, si el temps no ho impedeix gaudirem de la lluna plena d'agost.

El recorregut aprofitarà el camí de la Ruta Botànica que travessa per la fonteta Fenàs fins al camí del Davant, després seguirem per la nova sendera que va netejar recienent la Brigada del Parc Natural de la Tinença de Benifassà i que es pren just al pont del riu Cervol de la carretera de Vallibona.

L'activitat organitzada pel Col·lectiu Avinsilona de Vallibona, en col·laboració amb l'ajuntament de Vallibona i el Parc Natural de la Tinença de Benifassà pretén complementar l'oferta cultural estiuenca al poble.

CAMINADA ESTIUENCA

El divendres 18 d'agost de 2012 a les 7 hores des de la plaça de sant Antoni, com es costum els darrers anys la caminata estiuenca. Enguany des de Vallibona a Herbers amb dificultat és mitjana-alta. Cal recalcar que la tornada corre a compte de cada participant, per això la vespra anterior tenim pensat deixar cotxes al lloc establert, per tal de fer l'últim tram a Herbers amb cotxe donat que transcorre per camí asfaltat.

Els que vulguen reservar plaça per dinar al restaurant d'Herbers tindran que apuntar-se a les llistes que previament es penjaran al Garxo i l'Hostal la Carbonera, on es penjarà també el menú ofert que ronda el 12 euros a pagar per cada comensal. L'activitat organitzada pel Col·lectiu Avinsilona de Vallibona, en col·laboració amb l'ajuntament pretén complementar l'oferta cultural estiuenca al poble.

La gent jove s'ho passa de meravella a Vallibona

Les fotos de J. Manuel Serret de la contraportada són: Cervol gelat pel Molí Rico, la cova de l'Àguila; on es va amagar 2 anys la Pastora, roure de la bassetta, roser florit a Ca Doguetes, el mas del Tossal i el de Boix, la mina Severa, la mola de l'Escala, el camí de la rogativa, una cabra salvatge i flors del nostre terme.

